

ILKI YÜREK ÖLYÄR

Öten agşam ir ýatan *Ol adam* irem oýandy. Özüni duýuşy gaty geňdi. Birbada nämäň nämedigine düşünmedi. Onda uly haýranlyk duýgusy bardy. Goşa nil maňlaýyna direlip atylp, ýene ölmän galanyň haýranlygyndanam beter haýranlygy başdan geçirýärdi. Ilki sereden ýeri penjiresi boldy. Dünýe bir ýerindemi? Penjireden dünýäň diňe bir çetjagazy akjarýar. Tomsuň petiş günleriniň daňdany, heniz günem dogmansoň, ak öwsüp dur. Men oňa:

- On alty gatlyk binanyň ýedinji gatynda penjireden aşak seredäýmeseň, başga näme görner öýdýäň? – diýdim.

Ol maňa diýýänmem diýmedi. Çünki häzir *Ol adama* ak säher, penjirä ýelimlenen uly ak kagyzdan enaýy däl. Turup aşak, agaçlara, eýýämden iňläp aýlanmaga başlan awtobuslara, işine ir barmaly bolansoňlarmy, ýa başga bir sebäpden köçä çykan adamlara seredesi geldi. Emma, ýene ýatan ýerinden jaýyň boş diwarlaryna nazaryny aýlady. Çala titireýän barmaklary bilen boýunlaryny basyşdyrdy. Elini owkalaşdyrdy. Maňlaýyndaky burçak-burçak derini syldy. Ahyry aňynda «Bu näme dirikäň ölmekmi?» diýip dikeldi.

Her kim bedeniň doludygyny, üns bermese-de duýýandyr. *Ol adam* welin bu gün irden muny duýmady. Göwresindäki boşluk, aşgazanyň aýgaňdaky boşlugyndanam başgarak. Durky boş. Eli döşüne bardy. Ýüreginiň urgusynyňam ýokdugyny syzanda süňni gowşap gitdi. Dem alýany bildirip dur, emma ýüregi uranokdy.

Ol adam ilki goşaryndaky, soň boýnundaky, soň ýene goşaryndaky damar urgusyny gözlände hereketlerem özüniňki däl ýaly boldy. Oňa haýran bolup aňalyp galdym. Ol elinem özi galdyрмаýan, dikelende-de özi dikelmän, ýerinden turup penjirä garşy ýörände ädiminem özi ätmeýän ýalydy. Ýa bu-da Parkinsonyň keseli ýaly bir keselmikä? Emma, ýüregiň urýany bildirmeýän bir kesel barmy? Käşkä semiz göwre, ýüreginiň daşyny ýag alyp gürsüldisem duýulmaz ýaly edendir diýseň, o-da däl.

- Tiz kömege jaň et.

- „Näme bolýar?“ diýseler „Ýüregim uranok“ diýeýinmi? – diýip, güldi.

Onuň bu gülküsi erniň gýşarmasy bolup daşyna çykdy. Ýene ýerine geçip süýndi. Bu bir, wagtlaýyn zatdyr, ine geçer diýip, uklajak boldy. Bir gowy zat, hiç ýerinde agyry ýokdy, güýji-gurbady ýerindedi.

Hernäçe jan etse-de, *Ol adam* bedeniniň boşlugyndan ünsüni sowup bilmedi. Bir zatlar ýuwutsam, bir käse suw içsem näderkä diýdi. Turup suw içip gördi. Üýtgän zat bolmady. İçen suwy hamynyň aşagyndan görünäýjek ýaly garnyna – gün degmänsoň akjaryp duran bedenine seretdi. Menem seretdim. Daşyndan gülkünç ýalydy, emma gülki ýadyňa düşer ýaly däl. *Ol adam* maňa bakyp ýylgyrdy. Gahary gelip ýylgyrdymy, gorkup ýylgyrdymy, ýa-da hakykatdanam bolup durşuny gülkünç görüp ýylgyrdymy, ýene erni gýşartdy. Bu bolup duran zatlar ynanmady.

«Agşam oňat ýatdym. Basyrganmadym. Ukymy alyp oýandym. Bir hepde bolandyr oturlyşyga gitmänime-de... Men...».

Ol adam ýuwaşjadan, seresaply oturyp-turmaga başlady. İçinden bir-iki diýip sanaýardy. Otuz bäşe ýetdi. Ýene-de başini oturyp-turdy, mundan artygyny başarmady. Ýöne kyrka ýetdi ahryn! Bu golaýda munça gezek oturyp-turany ýadyna düşmese-de, *Ol adam* her gün irden ýeňiljek maşk edip, soňam ylgardy. Ol bedenterbiýäniň gudratyna ynanýardy.

„Altmyş ýaşda kyrk gezek oturyp-turmak az zat däl-ä? Ýa azmyka?..“ „Oglumdan sorasamam az däl diýer“. Ogly Saha jaň etdi. Kakasynyň sowalyna ogly:

- Özüň üçin soraýan bolsaň, az däl. Bu zatlar her kimiň bedenine görä-dä. Daýaw, etigany ýerindäki adam elli gezegem arakýyn oturyp-turar – diýip jogap berdi.
- Ýüregiň oňa dahylly ýeri barmy?
- Ýüregem sagat bolmaly. Kaka bu zatlar näme üçin soraýaň? Özüň menden gowy bilýänsiň-ä?
- Bilýänem-le. Bolýa sag bol. Gelniňi alyp öýe gelmänem-ä azaltdyň?...
- Barasym-a gelýär. Bararyn, kaka.

- Bor-da, sag bol onda.
- Sag bol.

„Kyrk gezek oturyp-turmaga gurbatym çatýan bolsa, diýmek men entejik ýaşaryn“.

Başyndan ölüm howpy aýrylan ýaly *Ol adam* arkaýynlaşdy. Elleri welin gaýta-gaýta ýüregini barlaýardy. Ol uraýjak ýalydy, dogrusy, uraýmalydy. Emma üýtgeýän zat ýok hem ähli zadam üýtgäpdi. Damarlarymda gan bir aýlanýarmyka, o barmyka beri diýip, aşhanadan pyçak alyp, teniniň bir ýerini kesip görmek pikiri kellesine gelende *Ol adam* özünden gorkdy. Hat-peteklerini toplaý işine ugrady. Daşary çyksam bar zat ýerli ýerine geler diýdi. Bir uly şäherde başyň aýlanyp, azaşsaň, belet ymaradyňa gözüň düşende hemmesi ýerli ýerine gelmeýärmä näme?

Daşary çykany bilenem üýtgän zat bolmady. Maşynlar deňinden wazlap geçip dur. Adamlaryňam elleri-aýaklary hereket edýär, ýüz-gözlerem öňküsi ýaly. Her kimiň öz aladasy özüne ýetik, bówürlerini diňleşip barýarlar. Hiç kimiň hiç kim bilen işi ýok, her kim deňinden geçene «Muňam ýüregi ýerinde ýokmuka?» diýýän ýaly gözünüň gytagyňy aýlap galýar. *Ol adamam* deňinden geçene göz gytagyňy aýlady. Emma dura-bara ýüzüni galdyrasy gelmedi. Diňe bir özi palak ýumurtga ýalydy. Hiç kim meni görmese, menem hiç kimi görmedim diýdi. Şeýle bir geň, gysyň günü köýnekçe köçä çykan mysaly. Ýok, şol köýnegem egniňde ýok, hemme kişem paltoly-zatly. Iň erbet ýerem, ýalaňaç däl-de, hemmeler ýaly bolan bolup barmak *ol adama* agyr degýärdi. Digdenekleýärdi, üşeyärdi, egninde köýneginiňem ýokdugyňy bilip durdy, şonda-da ýyly demini daşyna üflän bolup, hamala yssylaýan kişilerden bolmaly, öz palaklygyny bildirmeli däl. *Ol adamyň* aňyndan gysyň bir günü geçse-de, hakykatda howa tüp yssydy.

Iş ýeri – Botanika instituty öýüne golaýdy.

«Köp okanymdan, ylymdan bolaýmasyn? Aklyňa urar ýaly bärde ylym barmy? Şol bir bilinyän zat, Günüň şöhesinden ýapraklardaky öýjükler ýaşyl reňk alýar...

Ýürek diýilýän mende ýogam eken-dä. Bolman geçsin. Kelläm bar, garnym bar. Elim bar, aýagym bar. Özüme borluk güýjüm bar. Besdir. Häzir içine kākilik oty atylanja çay içeris».

Öňünden ilki çykan ýaş işgär bilen, kimi görse gaşyny çytyp, özüne agras, işi başyndan agdyk, dünýäň şu gününüňem, ertiriniňem aladasyndaky hakyky alym adam diýdirjek bolup ýöreniň biri bilen elleşip görüşdi.

- Eliňiziň sowukdygyny, kondensonerli maşynda gelipsiňiz öýdýän?

Ol adam oňa jogabam berjek bolmady. Ýylgyrdy. Ýalandanmy, çyndanmy parhy ýok, ýylgyrdy. Hernä ýaş işgär hiç zady aňmagy, gepem uzaltmady.

«Dogrudanam sowap ýörmükäm? Gör näme üçin men gysyň pikirini edipdrin».

Iş otagyna girişine termometri gözlemäge başlady. Onda her dürli termometrler bardy. Howanyň çyglylygyny görkezýän gural bilen bile çatylanyna çenli bardy, emma lukmanlaryň ulanyan ýönekeýje termometri welin ýokdy. Suwuň, topragyň gyzgynlygyny ölçeýäni bardy, olam goltugyňa salardan uludy, gödensidi. Her nähili bolsa-da, ony tapdy. Gutyň içinde ýatan termometriň ýogyn, gyzyl simap sütüni mese-mälim ýigrimi baş gradusy görkezýärdi. *Ol adam* ony silkişdirip nola düşürjegem bolup durmady. Üýtgeşik bir zat ýaly, aşakdaky gyzylja simaby garbap gysymlady. Iki gözi gyzyl sütündedi. Sütünjik gözünüň alnynda ýokary galmaga derek, aşak inmäge başlady. Ýigrimä golaýlap durdy. *Ol adam* bu gezek termometri silkişdirip sütünjigi nola düşürdi. Hernäçe ulam bolsa, ony goltugyna salasy geldi. Goltuk el däl, ýylydyr. Kabinetiniň gapysyny içinden gulplap, köýneginiň iliklerini ýazdyryşdyrdy. Kiçisi bolmanda näme? Hemmesem şol bir termometr. Esasy zat onuň näme görkezjeginde. Gyzyl sütün ýuwaş-ýuwaş galyp ugrady. On, on baş, on sekiz, ýigrimi, ýigrimi iki. Sütünjik togtady. *Ol adam* termometri gymyldaşdyrdy, has ykjam gysdy. Emma, gyzyl sütün ýeten ýerinde doňup durdy. Ýigrimi iki gradus...

Suwlyganlaryň, süýrenjileriň bedeniniň ýylysam mundan biraz ýokary bolmaly. Şolaňky näçedikä? Kellesine gelen bu pikire *ol adam* darykdy. Indi gör näçe ýylgyr darykmadyk *ol adamyň*, çytlmak diýen zady unudaňkyrlan gaşlary çytyldy.

Bu bolup biljek zat däl. Keselländirin. Beýle keseliňem bar bolmagy mümkin, men lukman däl-ä.

Telefony alyp tiz kömegi aýlady. Aňyrdan: «Tiz kömegiň nobatçy lukmany Berdiýewa diňleýär» diýleni bilen *ol adamyň* ýüzüne adaty ýylgyryşly keşbi dolanyp geldi.

- Bagyşlaň, maňa bir zada bolýar.
- Näme bolýar?
- Bilemok, bir zada bolýar.
- Gyzgynyňyz barmy?
- Ýok.
- Başyňyz aýlanýarmy?
- Ýok.
- Onda näme, ýaşuly?
- Bilemok, bir hili... ýüregim...
- Ýüregiňiz agyryarmy?
- Ýok.
- Näme diýseňizläň, aragy azyrak içmeli. Sowujak duş alyňda, aýyja çay içiň. Aýalyňyza burçly unaş bişirdiň. Ýagdaýyňyz gowlaşmasa ýene bir jaň edäýiň.
- Bor-da, gyzym...

«Şeýle bolarmyka-da diýýädim-le. Halyňa düşünjek barmy?» diýip, telefony itip özünden daşlaşdyrdy. «He-he» diýip çalaja gülüp goýberdi. «Bu-da içi ýananyň gülküsimi? Käşgä ýanar ýaly içiň bolsa? Gowy däl, gowy däl. Häzir gapydan biri giräýse eliňi uzatmanam-a bolmaz. Gowsy men gideýin».

Termometri ýygnaşdyryp, kilkinem açmadyk portfelini alyp goltugyna gysdy. Kabinetiň gapysynyň gulpludygyny görüp alniçigsi boldy. Soň özüniň gulplany ýadyna düşdi. Gyssanyp jübsüni sermeşdirdi. Öz-özüne «Pekge» diýip jübsündäki açaryny çykardy. Gara der. Bir elinde açar, bir elinde portfeli, hem üşüdüýärdi, hem derini sylmagyň alajyny tapanokdy. Hem agysy tutýardy, hem gülküsi. Ahyry gapyny açdy. Çykyp, ony ýene täzedden gulplamaly. Owf...

Bu «owfuldy» *ol adama* gelişjek zat däl. Ol çykyp barşyna açyk gapylaryň birinden boýnuny uzatdy:

- Ýaramajak bolýan öýdýän, sorasalar öýe jaň edäýsinler.
- Bolmasa, düşürip geläýeýin.
- Ýok-la. Özüm giderin. Siz işläň...

Öýlerine geldi. Ýene ýedinji gata çykmalı. Hernä lift köp garaşdyrmady. Aýaly Maýsa pahyr ýogalanda tabydyň lifte sygmaýyşy, tabydy basganjaklardan aýlabam düşürip bolmaýyşy edil häzir bolup duran ýaly gözüne görünüp gitdi. Bu hasam süňňüni gowşatdy. Gelşine diwanyna süýndi.

Ölup ýörmükäm? Ölýändirin. Başgalar ýaly däl, ayak üstünde ölýändirin. Şu ýatyşyňa jan beräýsem meňem jesedimi aşak düşürip bilmän kösenerler. Daşarda ölsemem ýene öýe salarlar. Ýuwjak diýerler, kepene dolajak diýerler... Eýesiz it ýaly köçede ölüpdirem diýerler.

Özi üçin getirlen tabyt gapdalynda goýlan ýaly bolan *ol adam* çalt dikeldi. Wraçlardan ýekeje tanyşy M. bardy, olam jynsy keseller ugrundan. Öň kömek edenem bolsa, häzir ondan ýeke aşyklygam peýda ýok. Dostlary, bile okan wraçlary bardyr diýip çagyrsa-da bolardy ýöne, *ol adamyň* onda-da häzir, M.-iň ýüzüni göresi gelmedi. Maňa bakdy.

- Ogluňy çagyř.
- Olam «Kakam bolaýýaň» diýşi ýaly bir zadyny diýse. Magazinçi ülpet bolmaly.
- Olam gelmez. Söwdasy bardyr. Gelse-de agşam geler.
- Kim bar, kim bar? «Ýokardakam» işde.
- İşde bolmanda-da şony çagyřjakmy?! Adam nämäňe gerek?! Başujuňda aglanlaryny isleýäňmi? Şeýle-de aglarlar. Sen kim bolaý, ölseň aglan tapylar.

Şol wagt telefon jyňňyrdady.

- Hawa.
- Salam.

- Hä, bu senmiň, salam-salam.
- Ýaňy işiňe jaň etdim. Ýaraman gaýtdy diýdiler. Nämbolýa?
- Aý... dynç alaýyn diýdim.
- Şeýlemikä-de öýtdüm-le. Saňa dümewem degenog-a.
- Hawa, diňleýän.
- Krosword çözüp otyryn. Rus kompozitory. Çaykowskiý diýsem bir harpy köp. Skrýabinem gysga, başgasam ýadyma düşenok.
- Rahmaninow bolaýmasa?
- Rahman.... Edil özi. Alym adam-da, bir gezekde biläýýär.
- ...
- Näme keýpiň ýok? Bolmasa baraýaýyn?
- Agşam köp oturypdyrys, ýadaw, ýataýmasam.
- Bor-da onda, ukyňdan goýmaýyn.
- Öýkeleme. Ertir özüm jaň ederin.
- Biz nire, öýkelemek nire, çao.
- Çao, janyçkam.

Telefony goýup ýene maňa bakdy. Onuň göwnüne bar zada men günäkär ýalydym.

- Öljek bolup ýatyrkamam «janyçka» diýmesem ýagşydyr.
- Hernä ony çagyrmadyň.
- Ony nämäme çagyraýyn? Buz ýaly bolup ýatjakmy ýanynda?

Men gapdalda ýatan ruçkany alyp Kazyzyň ýüzüne ilki „Çaykowskiý“, soňundanam „Rahmaninow“ diýip ýazdym. Harplaryny sanadym. Ikisem deň çykdy.

- Ikisem on harp bolýar-a?
- Nämäň ikisem?
- Çaykowskiý, Rahmaninow? Sana-da göräý.
- Senem bir işini tükeden. Näme ol krosword üçin jaň edýändir öýdýäňmi?

Men heniz köpi görmedik oylan ýaly utanyp gitdim.

Ol adam çay gaýnadyndy. Saçagyň başyna geçdi. Gulagyna, endige görä, köp gaýtalaýan heňi geldi: «Ýok, ýok, bolmaz diýdi,

Emma özi ýylgyrýar».

- Bu gün dünýäniň ilkinji ýüreksiz adamy bir bölek çöregä çalyň bilen mesgesini çalyň, üstünem mürepbe bilen ýetirip ertirlik edinýär. Işdäsi gaty gowy. Ýaz ýazyjym! Nämä meni geň gören bolýaň? Gözüň çarşarmandyr, eňegim gýşarmandyr. Ýa pis açamok. Şo bendelerem ýaşap, işläp ýörä? He-he...
- Ýüregiň ýok halyňa, özüňi biri bilen deňeýäňmi?
- Näme deňemän?! Pisaçan elinden-ýüzünden utanýar. Men utanjagam bolsam, ilki utanyp, soňam nämäden utanýaň diýenlerinde ýüregim ýok şondan utanýan diýäýmesem? He-he-he... Endamymyň sowugy aýrylaýsa gül ýaly adamdyryn-da...

...Ýok, ýok, bolmaz diýdi,

Emma özi ýylgyrýar... O! Arak! Arak içsem gyzaryn-a!

Men jogap bermän durup bilmedim:

- Ölseň, agzyňdanam aragyň ysy gelip dursa?
- Rahmaninow ýadyma düşýän bolsa ölesim ýok. Arak! Arak!

Ol adam açylmadyk çüýşäni şkaftan çykardy. Şol bir aýdymyna hiňlenjiräp iki sany ýumurtga çakyndy. Bir gaba pomidor, hyýar, sogan dograşdyrdy. Elli gram guýunmanka sakga durdy. Hasyr-husur geýindi. Meni gün şöhesiniň radiasiýasy urup ýören bolaýmasyn diýip, biretkasynam kellesine sokdy.

Ädimleri näçe özüniňki däl ýalam bolsa, ylgawyny ýazman diýen ýaly dermanhana bardy. Derman ýasalaýan otlaryň ysy burnuna urup, göwni açylyp gitdi. «Narpyzyň ysny! Ýowşanyňam ysy bar. Ýüregimi barlasam, häzir gürsüldäp durandyr...» Elini usullyk bilen döşüne ýetirdi. Dym-dyrslyk. Elini döşüne goýmanda-da bellidi. Özüni köşeşdirip, ýürek dermanlaryndanam alaýyn diýdi.

- Gyzym şu ýürek diňlenýän zadyňyzdan...
- Fonodoskopmy?
- Hawa, hawa fonodoskop.

Ady dagy nähiläý. Hernä name etjek diýip soramaýanlaram gowy zat.

- Birem termometr, ýürek dermanýndanam birini berseňiz.
- Haýsysyndan?
- Oňadyndan, güýçlüsinden.
- Karwalol beräýeýinmi?
- Beräý-beräý.

Satyjy gyz gözleri elek-çelek alyjysyna “Ýene näme gerek?” diýýän ýaly diňkesini dikip durdy.

- Sag bol gyzym.

Satyjy gyz bir müşderiden dyndym diýip, ähli ünsüni indiki alyja gönükdirdi.

Puluny töläp gelensoň, alan zatlary eline berlende, *ol adamyň* bir hili duluklarynyň eti çekilip-çekilip gitdi. Şeýle-de çümre geýen, gulaksyz-guýruksyz biretkasyny aşak çekişdirip, dermanhanadan çalt çykdy.

Münen liftini dördünji gatda sakladylar. Dört-bäş ýaşlaryndaky ýaňy aglap diňen gyzjagazyny yzyna tirkäp lifte giren gelni ol tanaýardy. Dördünji gatda gaýny, altynjy gatda-da özi ýaşaýar. Lifte girip barşyna ol ýaşynjak ýaly etdi. Ýok, ýaşynjak bolmaýan eken. Endigine görä gyňajyny düzedişdiren gelin soň, gaşyny çytdy-da durberdi. O barmana doly diňmedik çaga hynçgyrды.

- Hynçgyran bolma, nätseňem eneňlerde galaňok.
- Enesini gowy görýändir-dä, saryja gyz.
- Saryja-da bolsa, akja-da bolsa, öz işiňiz bilen bolsaňyz gowy bolardy.
- Bor, bor gyzym. Men-ä dilime geldi diýäýdim. Saryja däl eken-le, akja...
- Ýaşuly, siziňki artyk, ýürege düşmeseňiz-le.

Hernä lift derrew altynjy gata ýetdi. Gelin tasanjyrap, gyzyny silteleşdirip liftten çykdy. Nädip urup ýetişenine haýran galaýmaly, çaganyň duýdansyz çykan çirkin sesine *ol adam* alniçigsi bolup gitdi. Gyzjagaza näme bolanyny görüp ýetişmänkä liftiň gapysy ýapyldy. Döş kapasasyna diňşirgendi. Üýtgän zat ýok. Elindäki fonodoskopynyň gereginiň bolmajagyny syzdy.

“Ursa öz çagasyny urýar. Näme seni ejeň urmanmydy? Onda-da nähili urardy...”

Ol adam sowap ugran heýgenegini öňüne süýşürdi. Arakly çüýşesini açyp guýundy. Köne endigine görä içinden «saglyk bolsun» diýip, çüýşesi bilen çakyşdyran bulguryny bir zarbada boşatdy. Aragyň öňki tagamy, öňki awusy. Naharyna-da işdämen ýapyşdy. Ýene göterdi. Üçünji gezek göterenden soň, dermanhanadan alyp gelip, bir burça oklan zatlaryna gözünüň gytagny aýlady. Usullyk bilen turup, misli ogurlyk edýän ýaly termometri gabyndan çykardy, simap sütünjigini nola getirip, gyzgynyny ölçemäge durdy. Wagtyň geçerine garaşmak kyndy, ol ýene bulguryny doldurdy. Emma, içesi gelmedi. Biraz iýdi. Wagt edil gazyga daňylan ýalydy. Kellesinde içen aragynyň täsiri bildirmäge başlady. Egnindäki köýnegini aýryp taşlady. Dünýesi elenip gitdi. Ysgyny gaçdy. Diwana geçip süýndi. Goltugyndaky termometri welin berk saklaýardy. Häzir gyzgyny ýerine geläýse, ol ýüreksiz ýaşamaga-da razydy.

«Eý, ýazyjym, kimiň ýüregi bar? Ýaňky gelniňmi? Ýene millionlap şolar ýaly gelinleriň, adamlaryňmy? Hiç kimde-de ýürek ýok, ýok, ýok... Mende-de ýok. Bir tapawut, olar bilenok, men bil-li-ýän! Onsoňam kimiň näme işi meniň ýüregim b-bilen? Şu, ýok şujagaz barmagym saralgy bolsun. Her kim barmagyňa näme boldy diýip sorar. Ýüregiňi gopar-da zyňaý hiç-ç k-kim bilmezem. Ýogsa adama haýsysy iň gereklisi?... Hä, ýazyjym?...»

Ol adam özüni uka aldyryp ugrady. Ukyň arasynda hiňlenjiredimi, ýene bir zatlar samrady. Ellerini galgadyşdyrды. Şol barmana goltugyndaky termometr tigirlenip ýere gaçdy. Duýmadam, hor çekip uka gitdi. Ýerde ýatan termometr ýigrimi iki gradusy görkezýärdi...

Şol ýatyşyna günortanlar oýandy. Edil irdenkisi ýaly göwresiniň boşdugyny syzdy. Üstesine kellesem hum ýaly çişip durdy. Stoluň üstündäki ýarysy içilen arakly çüýşäni görüp hakydasyna aýlandy. Ýerde ýatan termometri galdyrdy. Näçe gradus görkezýänini görjek bolup, oňa dykgatly seredip kän durdy, soňam silkişdirip, gutusyna salyp tekjede goýdy.

«Ölünçäm şeýdip ýüreksiz ýaşap ýörmikäm? Öljegiňi nä bilýäň? Ýüregiň bolmasa nädip öljek?.. Dälliremesemem ýagşy».

Guýulgy duran bulguryna elini ýetirip, ony boşatdy, çay demlendi. Belli bir karara gelene meňzeýärdi. Ýa-da, bu, belli bir karara gelip bilmezlikdi.

Aňynyň bir burçundan hälki enesinden awunan gyzjagazyň agysy eşidildi. *Ol adamyň* dünýede iň halamaýan zady aglaýan çagaň sesidi.

- Ýalňyşma ýazyjym, meniň iň halamaýan zadym, çagasyny urýan enäň sesi.
- Bagyşla, men muny anyk bilemokdym. Häzirem seniň indi näme etjegiňi bilemok?
- Ony menem bilemok... Hi-hi... Ýüreksizje, buz ýaly, boş bedenim bilen men indi nädip ýaşaryn? Gowusy meni öldüräýsene. Hä? Hi-hi... Maýsa ölmedimi näme?!
- Näme maňa beýle ýiti seredýäň, Maýsany men öldürdimmi? Men ýazýan.
- Ýo-o, ýazyjym sen şuny aýt, Maýsa öldi gerek? Menem öleýin.
- Maýsa öldi. Ýöne ol buz ýalam däl, ýüregem ýerindedi.
- Ýerindedimikä? Ýerinden gozgan bolaymasyn? Ony gozganam men bolmaly. Men sebäpli...

Ol adam başyny aşak sallady. Kellesi şeýle bir aşak sallandy, daşyndan özüniňki däl ýalydy. Edil ýanam kikirdäp durdy diýseň ynanar ýalam däl. Dişiniň arasyndan syzdyryp «Ýogsa-da meniň ýaly-da ýürek durmaz» diýdi. Soňam başyny galdyryp, göni gözümiň içine seretdi-de, gülümsiräp: «Ýitjek bolsa, näme üçin gel-gel şu güne çenli garaşdy?» diýip sorady. «Bilmedim. Ýüregiň ýitenini özüň şu gün bilip galan bolaýma?» Buňa *ol adam* ýumrugyny stola batly urmak bilen jogap berdi. Men yza çekildim. Ýazgylarymyň yzyny dowam etdirdim.

- Heý ýüregem bir ýitermi? Näme ol kisämdäki pulmy, ýa açarymmy ýiter ýaly?! Men durmuşda, ýok-ýok, ýazyjym ýöne «durmuş» diýip ýazma, «durmuş diýlen söweş meýdanynda» diýip ýaz, ýüregimi aldyrdym. Gör, ho biri wyždanyny aldyrypdyr, o biri aňyny, o biri goşa garagyny gapdyrypdyr, göni uçuda barýanyndanam habarsyz...»

Men *ol adamyň* «hi-hi-hisine» garaşdym. Ol bolsa uludan demini aldy-da: «Halyl janyň şol söweşde özi gurban boldy...» diýdi.

Halyl *ol adamyň* özünden iki ýaş kiçi jigisidi. Göz monjugy ýaly üç ogul bir gyzyny döküp ýogaldy gitdi. Halyl ýatladygy *Ol adamyň* şojagaz çagalar hem jigisiniň çagaka çapylan dodagy göz önüne gelýärdi. O wagtlar, bolsa on ýaşlaryndady.

- Seniň elin geldi, ýazyjym. Geçen günlem şolar ýaly wakalardan püre-pür.

Ol adam meniň ýazýanlarymy görünmeýän kagyzlardan okaýan ýaly, gözünü bir nokada dikdi.

* * *

Halyl ikisi çatylan ýaly bile oýnardylar. Bir günem kowalaşyp oýnap ýörkäler Halyl бүдүрәп ýykylyp dodagyny çapdyrdy. Hemme zat şol bir wagtkysy ýaly. Ýene-de wagt geçýärem diýýäler. Jigisi bir eli bilen doganynyň elinden berk ýapyşyp, beýleki eli bilenem çapylan dodagynyň ganyny saklajak bolýar. Honha ejesem gelýär.

- Eje jan biz ylgaп oýnap ýördük. Özi бүдүрәп ýykyldy. Men ýykmadym. Urma eje.

Diýeni diňlenip urulmaryn öýtse-de, urulmagynyň ahmaldygynam bilýärdi. Ýöne beýle gaty urularyn öýtmändi. Garaşman durka ýaňagyna awundyryjy şarpyk degdi.

- Men ýykmadym diýip aýtdym-a.
- Göz-gulak bolsaň ýykyldy şol? Düşýe ýaly bolup ýaryşýansyň gaýta. Jigiň ýerine özüň ýykylsaň bolmaýamy, hä? Özüň ýykylsaň bolmaýamy?

Ejeňden degende hasam awundyryjy bolýan şarpyklaryň ýene birnäçesi çem gelen ýerine uruldy...

Ýarsyny boşadan çüýşesiniň önünde başyny stola goýan *ol adam* şarpyklar häzirem özüne degýän ýaly iki-baka towlanýardy, şarpyklardan özüni gorajak bolýardy.

- Men nädip jigimiň ýerine ýykylaýyn, hä?

...Üstü-başy gara gan ogluny gören enäh gahary ýatar ýerde ýatmandy. Onuňam jigisini gördügi, ýerine özüniň ýykylmany üçin urulany ýadyna düşüp, ýüregi jigläp, ýumrugy düwüldi ýördi. Nämemiş jigisi igläp ulalanmyş! Ilkinji şarpykda jigisiçe görülmeýändigine namys eden *ol adamyň* buýsanjaň oglan ýüregi, kapasadan çykjak bolýan guş ýaly gapyrgalaryna gürs-gürs özüni urupdy...

* * *

Häzirem ýüregi uran ýaly boldy. Ol nädip dikelip: «Urdy» diýenini bilmän galdy. Elleriň ikisem döşündedi. Emma, ellerem, aňam ikinji bir gürsüldini syzmaýardylar. Ol gyssanyp, dermanhanadan getiren fonodskobyny gabyndan çykaryşdyrdy. Aljyraýardy. Gulagyna dakanlary zol gaçýardy. Köyneginiň ilikleri gyssandygyça kynlyk bilen açylýardy. Bir-iki ilik gopup pytrap gitdi. Ahyry tokga demiri ýalaňaç gursagyna goýdy. Eýläk-beýläk süýşürşirdi. Uludan-uludan dem alyp gördi. Öýkeniniň haşşyllaýan sesi, ýuwdunmasyna çenli hemmesi eşidilip dur. Emma hiç hili gürsüldi ýok.

Şol iki arada ýene telefon jyňnyrdady.

- Hawa diňleýän. Hä oglum senmidiň?

- Kaka? Işden ýaraman gaýtdyň diýdiler, eýgilikmidir?

- Eýgilikmi dälmi özümem bilemok. Bir hili... ugrum ýok.

- Maşky köpräk edýän bolaýma? Irdenki ylgamaňam azaltsaň nädýär?

- Indi şeýdip göräýmesem... Sizden soramalam dälir welin, ýaraman gaýdanymy nireden bildiň?

- Ýok-laý kaka. Edil beýle-de däl. Orunbasaryňyz jaň etdi. Gelip bilse ertir dokuzdan gijä galman işe gelsin, akademiýaň prezidenti kabul etjek diýdi.

- Maňa jaň etmän saňa jaň etmeleri nämekä?

- Özüň-de jaň edipdirler. Telefonyň jogap bermändir. Ýogsa öýdesiň-ä?

- Dermanhana diýip çykdy. Şonda jaň eden bolaýmasalar? Prezidentiň bizlik näme işi barka, soramadyňmy?

- Soradym. Daşary ýurtlaň birine iş sapary bar ýaly. Nirädigi heniz anyk belli däl. Afrikada bir ýurt bolmagy ahmal diýdiler. Ertire çenli gutulşarsyňam-la?

- Afrikada bir ýurt diýdiňmi? Öňem bir myş-myş bardy. Şo çynyrgandyr onda. Ertir baraýmaly bor-da...

- Ýaramasaň gitme kaka. Entek gaýa ýok, gopuz ýok. Özüň ýagşy gerek? Menem Aýnany alyp baryp palow bişirdeýin diýip ýörin.

- Haçan gelseň gapy açyk, et bilen tüwä öýde-de bolmaly.

- Baryny özüm alyp bararyn.

- Men öýde. Aý, ýöne işden sypyp bilemok diýip, gelesiňem ýok.

- Barjak kaka, barjak. Häzirlikçe sag bol, saglygyňa seret kaka.

- Bor oglum...

Ol adam telefony goýup maňa seretdi.

- Ýazyjym, bu ne beýle gadyrlysyraýar?

- Ogluňdyr, ýaramasaň görmäge gelmeli bor-a.

- Gelsin, gelsin. Ykmaga gideninden kakasyny soramaga geleni gowy. Mal eýesine çekmese şumluk diýýälermi? Ogul atasyna çekmese nähili bolar onsoň? Özüm gezegenjedim-dä. Hi-hi-hi...

- Ýene Aýna gowy gelin, näme etse-de, nirä gitse-de çydap otыр.

- Gujagy bäbeksiz bolansoň, özüni müýnli duýup zat diýip bilmeýän bolaýmasa. Sahy dünýä inmedik bolanda, Maýsa-da ähli zada kaýyl bolup ýaşar ýörerdi.

- Hany soňky görnen dogtorlary çağaňyz bolar diýipdir ýaly-la?

- Diýipdir özüň... Jopbuldap ýören agtyjagym bolsa, maňa-da kem bolmazdy.

- O-ho! Agtyk göresiň geläýdimi? Bu ne täzelik?
- Maňa ynanaslaram ýok. Kāškā enesi bolsa. Men oňarmaýanam.
- Näme oňarman? Işe gideňde çagalar bagyna äkidersiň, gaýdaňda getirersiň. Agşamam öýdejik oýnar, soňam ýanyňdajyk ýatar.
- Ýok, ýazyjym, men bilýän, bu dünýede meňki diňe arzuw-hyýal bilen geçer. Haçan agtygymyz boljak? Olam haçan ulaljak? Oňa çenli öler giderin. Bu sataşan belam näme diýsene? Nasosam bolsa iliňki ýaly işläp dursa bolmaýamy. Bagtym gara bolmasa, Maýsam janyna kast etmezdi. Nähajyk ölüp gitdi.... Meni nähili gowy görýädi! Bilýäňä?! Men ony... oň meni gowy görüşiçe, gowy görüp bilmedim... Şu wagt ýanymda bolsady, şu wagt... şu wagt...

Maýsa bilen baglanşykly wakalary ýatlamajak bolup dymdy. Hem şol günlerki derdi bu günki derdine derman ýaly ýatlamalaryny gorjady.

* * *

Hawa, «janyçkalaryndan» ýokuşan hapa keselini öýünde bejeren dosty M., *ol adama* aýalyňy keselhana getirmeli borsuň diýipdi. *Ol adamam* Maýsany nalaç bölüme gatnadypdy. Üç günüňmi, bir hepdäňmi içinde dosty onam gül ýaly bejeripdi. Emma ten gül ýaly bolany bilen kalp saplanmajak eken. Maýsa üçin ol kesel misli bedenden çykyp ruhuna giripdi. Adamsynyň gijelerine köşeşdirjek bolup:

- Indi beýle zat gaýtalanmaz, Maýsam – diýmesine ol:
- Ýogsa gaýtalanybam bilermi? Namys ölüm ýaly adamda ýeke zat dälmidir? – diýip jogap beripdi.

Ol adam aýalynyň näme diýjek bolýanyna şonda doly düşünmändi. «Ýogsa ýene-de gitjekmidiň ýaramaz aýallaryň ýanyna?» diýlip eşidilipdi.

- Men aýydyýana, şeýle zat indi gaýtalanmaz diýip. Näme maňa ynanaňokmy? Sen maňa belet ahyryn. Ýüzüni görmen diýenimiň kim bolsa-da, gapysyndan barmaýanymy sen bilýäň-ä. Ol-a bir gezip ýören... Isleseň enem-atamdan ant içeýin.
- Sen düşünmediň.
- Maýsa, gutuldyk, arassa bolduk. Bir ýazykdan är ölmez.
- Namys ýazykmy, ýazykmy hä?
- Namys, namys diýip gaýtalap durma-da. Näme men indi öläýmelimi?..

Bu sowala jogaby ýaly, Maýsaň agysam sessiz boldy. *Ol adam* diňe bir zada düşündi, ol hem indi ikisiniň är-aýal bolup ýaşaşmaklary gaty kyn düşer. Kim bilýär ol asla mümkinem dälidir.

Içgili gelen bolup aýalyňa, şol wagtlar ýaňy on ýaşan ýeke ogluna heňkiren bolup gördi. Emma bular ýaly zatlaryň zyýandan başga peýdasynyň bolmajagy bellidi. «Köp meseleleri wagt çözüär» diýip, sabyr edip gördi. Emma ýagdaý çylşyrymlaşmasa düzelmeýärdi. Ol ahyry Maýsany diňe bir zat — maşgalanyň bozulmagy, sudlaşyp aýrylyşmagyň masgaraçylygy gorkuzyp biler diýen netijä geldi. Bu pikiri bilen aýalyňa aýrylyşmak üçin suda arza berjegini aýtdy. Oglundan başga zada baş galdyrmaýan Maýsa nätseň şony et diýýän ýaly bu gezegem ony jogapsyz goýdy. Iş jygba-jyga geldi. Maýsaň şol bir bolşudy. Edil oba gelinleriniň öwrenişýänçäler äriňiň ýüzüne göni bakmaýyşlary ýaly, nazaryny gaçyryp özbaşyna, öz bolýan kiçi otagyndan başga otaga-da barman ýaşap ýördi.

Ol adama sudda «Aýrylyşmagyňyz üçin esas gerek» diýenlerinde, dosty M. bir hat taýýarlap berip, ony suda eltmegi teklipe etdi. Şol hata esaslanyp sud olary aýrylyşdyryp biljekdi. Bu teklibi begene-begene kabul eden *ol adam* şol gün M.-iň iş ýeri „Gyzyl haçdan“ işi bitip, keýpi kök gaýdypdy. Dostunyň ýazyp beren hatyny alanda ol edil eline jadyly ýazgy düşüp, şol hat bilenem ýykylmasy golaýlan maşgala ojagyny dikeldäýjek ýaly bolupdy. Şol haty diňe okamaga berende-de, Maýsa toba geler, dyzyna çöker diýip pikir etdi.

Hakykatdanam Maýsa ýaly türkmen aýalyňa beýle hat aýylganç hatdy. Onuň aňyrsynda uly masgaraçylyk ýatyrdy. Bu hat bir bolmasy işi gizlin saklamaga derek, ony islendik adam okap, göz ýetirip biler ýaly derejede aýan etmekdi. Bu hata arkalanyp, *ol adam* aýaly bilen gaty

arkaýyn, çalarak haýbat atybam gürleşdi. Diňe soň, boljak iş bolandan soň bu haýbatynyň, özüne bolan ynamynyň nähili gülkünç hem dereksiz ekendigine düşündi.

Dogrusy, Maýsa sudda jaýlaryny, goşlaryny böljekdikleri, oglunyň ejesi bilenmi, kakasy bilen ýaşamaly ediljegini asla oýlanýana-da meňzänokdy. Bu zatlaryň bary öňdedi. Sud ähli kagyzlary, arzalary ölçerip-döküp maşgalany aýryp oturberse, özüniň alaçsyz ýagdaýa düşjekdigini *ol adamam* aýnada gören ýaly bilýärdi. Bu alaçsyzlyga düşmekden sowlup geçmek üçin suda degişli kagyzlaryny elinde saklap iň soňky synanyşygyna başlady:

- Maýsa meni diňle. Isleseň men bu kagyzlary ýyrtyp ýok edeýin? Ýaşaşaly. Soňky gezek ýalbarýan, ýaşaşaly. Men baryna düşündim. Men ölýänçäm diňe seniň bilen ýaşaryn. Samsyklyk edipdirin, Maýsa. Töweregiňe seret diňe menmi şeýle ýagdaýa düşüp ýören? Erkek bir eşekdir-dä, Maýsa. Suda arza berenime seretme. Seniň arzaň bolmasa bu güýje girenok... Bagyşla Maýsa, bir gezeklik bagyşla.

Suduň kagyzlarynyň güýje girmegi üçin Maýsaň arzasy gerek diýende ol ýalan sözläpdi. Sud üçin Maýsaň arzasy, razylygy bolmadyk ýagdaýynda-da, M.-iň beren haty maşgalany aýrylyşdyrmaga esas bolup biljekdi. Emma ol haty aýalyňa görkezmäge, bu barada dil ýarmagada, onuň boguny ysmady.

- Ýok ýaşaşmajagam bolsaň, ýaşaşjak däl diý-de, arzaň ýaz.

Maýsa sesini çykarman bolkonda duran içi hapaly bediräni dökmäge çykdy. Arman içerdäki girse-çyksa aňyna sülekeý ýelmeşýän ýaly ýelmeşýän esasy hapaçylyk bedire bilen daşap gutarardan bimöçber kändi. Şeýdip arassalanmak mümkin bolanda ol bir uly deňziň suwuny bedre bilen daşap gutarjak bolmaga meňzese-de, ony ömri ötünçä daşap gezmäge-de taýýardy. Emma indi ojagynyň päklenmesini asla mümkin zat däl diýip hasap edýärdi. Onuň agyr keselinden bári bakmaýan hassaňka meňzeýän ýüzünden ynsan kalbynyň bagyşlamak ukybynyňam çäginini bardygyny okap oturmalydy.

Biraz salymdan adamsy bilen aýrylyşmaga razydygy hakynda ýazan arzasyny getirdi. Maýsa her ýagdaýa düşende-de, maşgalasyndan geçer öýtmedik *ol adam* arzany haýran bolup okap otursyna alaçsyz galdy. Bu arza onuň üçin diňe maşgalaňdan, çagaňdan aýrylmagy aňlatmaýardy. Ol şu wagta çenli ýaşan ömrüne, söýgüne atanak çekmek, ilniň gözünden düşmek, ýaşaýyşyň ähli tagamyny ýitirmek diýmekdi. Şonda-da *ol adam* bu ýagdaýyna «Aýaly bilen aýrylyşyp ýören gytmý» diýip özüni köşdirjek düşüňjeler bilen garady. Emma, köşeşmäge derek ýüregi ezildi. Aýylganç bir wakanyň bolanyny syzdy.

Şol wagt bolkon tarapdan Maýsaň çirkin sesi geldi. Ylgap çyksa hol aşakda aýalynyň gana bulaşyp jesedi ýatyr...

Ol adam ilki gözüne-de ynanman, soň bolsa liftiň gelerine-de howlугyp basgançakdan ylgap aşak düşýänçä töweregiň baglaryna seredýän Ybraýym aga gana bulaşyp ýatan Maýsaň gyzyly gyňajyny ýüzüne ýapyp ýetişipdi. Hereketsiz, gaňyrylyp ýatan elleri rezeli goýup, eşiklerini düzediştiripdi. Indi kelläň degen ýerindäki gan diýäýmeseň Maýsa ýüzüni ýapyp, rahat ýatana meňzeýärdi. *Ol adam* gelişine Maýsaň ýüzüni açjak boldy. Ybraýym aga ony döşünden itip, zor bilen saklady.

- Oglum, kysmatydyr. Özüni dürse. Öleniň yzynda ölüp bolmaz. Maňlaýynda bardyr, bendäň. Kir serişdirjek boldumy, nätdimi aýagy taýandyr. Beýdip köçe-de ýatmasyn, adamlar, öýe ýygnaýň.

Az salymyň içinde hümer bolup üýşen adamlaryň biri bir ýerden aşagyna düşär ýaly köneräk keçe getirdi. Ybraýym aga «sen beýt, sen eýt» diýip gaty parahat buýruk berýärdi. Jesedi göterip keçaň üstünde ýatyrdylar. Ýarylan kelleçanakdan ganyň gelmesi henizem kesilenokdy. Ýaşulyň aýdyşy ýaly dört adam keçaň daşyndan jesedi gujaklap göterip alyp ugradylar. liftiň agzyna gelenlerinde Ybraýym aganam aljyraňňylyk basdy. Jeset lifte sygmaýardy.

- Şu gidişiňize basgançak bilen gidiberiň bolmasa.

Ol adam adamlaryň öňüne geçip sakga durdy. Jesedi çala dikeldibiräk gujagyna aldy-da, lifte girdi.

- Dur-dur, öli diriden agyrdyr, götertmez. Oglanlar biriň kömek ediň.

Emma *ol adama* nädip kömek etjek? Kimdir biri liftiň ýedilik ýazylygy düwmesine basdy. Liftiň içinde ýene birine ýer ýokdy. «Agyrdyr» diýilenini eşidenden boldumy *ol adamyň* dyzlary biygytyýar epilip çommaldy. Bu dünýä gelip, eden ähli etmişleri gujagyna berlen ýaly boldy. Oňa şu wagt kömek etmän haçan etjek? *Ol adamyň* welin, isleýän kömegi – kömek etmek isleýän ynsanlaryň gözünden halas bolmakdy. Bu dilegi kabul bolan ýaly liftiň gapysy ýuwaşlyk bilen ýapyldy.

Şeýdip *ol adam*, gujagynda Maýsa ýokary göterlip ugrady. Maýsaň ýyly ganynyň soňky damjalary keçeden geçip onuň goluny jümşüldetdi. Dartylyp duran gyňaç jesedi biynjalyk edýän bolaýmasyn diýip ony çekmekçi boldy. Elindäkini tas gaçyrypdy. Bābegi elinden gaçjak bolan ene ýaly gorkan *ol adam*, gyssanyp jesedi berk bagryna basdy. Bu zatlara parhsyz lift iňläp ýokary göterlip gidip otyrdy.

«Wah şeýdip göterle-göterle o dünýä çenli bileje gidip bolsa bolmaýarmy?»

«Bolmaýaýar» diýýän ýaly lift ýedinji gata ýetip sakga durdy. Gapy ýene ýuwaşlyk bilen açylanda agzynda garaşyp duranlar jesedi aldylar. *Ol adam* gan bolan bilegini gizlemäge gyssandy. Yerinden turmaga rowgaty ýokdy. Maýsaň erkek doganlaryndan biriniň turmaga kömek etjek bolup elini uzatmasyna ol bilegindäki gan yzyny görjek bolýandyr öýdüp tisgindi. Birdenem kömek ediljek bolunýanyny aňyp:

- Sen baryber, özüm turaryn – diýdi.

Özüm turaryn diýse-de, wagty bilen aýagy ýazylmady. Onýança-da liftiň gapysy ýapyldy-da, aşak inip ugardy. Liftdäki öçügsi sary ýagtylyk ýeke galan *ol adamyň* beýnisini gurşap aldy. Esli wagtlap ol hiç zady görmedi, hiç zady eşitmedi, hiç zada akylam çatmady. Iki garagyna saman, çöp-çalam dykylan ýaly bar zat sarylygyň aňyrsyndady.

Tabyda mündürlen Maýsany ýedinji gatdan aşak düşürmegem aňsat düşmedi. Sähne ýaly bolup ýören *ol adam* indi ony gujagyna alyp lift bilen düşürip biljek däl. Asla düşürjegem bolanokdy. Obadan gelen ýaşulylaryň biri gaharyna «Ölüsini otlamalymyka munda ýaşaýanlar? Nä myrdar bū?» diýip, elindäki hasasyny diwara urdy. Lifte-hä asla sygmajak tabyt, basgançaklardanam aýlatdyrmansoň, tabydy boşadyp, jynaza duruljak ýere jesedi keçän arasynda salyp düşürdiler. İçinden ruhy giden öli däl-de, özi dar basgançakda iki ýana aýlanana meňzeýän *ol adamyň* jeset ýere düşenden soň dünýesi giňedi.

Tabyda ykjam ýerleşdirilip, üsti örtülen Maýsa: «Indi boldy. Men iň dogrusyny etmedimmi näme? Meniň bilen ýaşaşmagyň, ýa-da menden aýrylyşmagyň aladasyny edip ýörmän, sen indi öýüňe arkaýyn girip çykarsyň. Tabydyň haýsy ýana öwürseňem dar basgançakdan geçmeýişi ýaly, ikimiziň bile ýaşaşyp bilmejegimizem görnüp duran zatdy ahyryn. Onsoň iki jahan owarrasy bolup ýörenden ahyrynda barmaly dünýämi saýlanym dogry dälmi? Oglumam garnyny dok, eşigini bitin etseň, meni küýse bāş gün küýsär. Öýeribilseň soň menem gerek bolman, senem» diýen ýaly boldy.

Ol adam boş beýnisine bu pikirleriň nireden gelendigine haýran galdy. Onýança-da jynaza namazy okalyp bolnup, Maýsaň ýakyn dogan-gardaşlary ses edip tabydy ýerden göterdiler. *Ol adam* märeka goşulmaga zordan ýetişdi...

* * *

Maýsanyň ölümü bilen ömründe iň aýylganç wakany başyndan geçirendirin öýdüp ýüzüni ýerden galdyrman ýören *ol adama* has kyn günler garaşýardy. Durmuşda bir aýylgançlyk özi ýaly başga bir aýylgançlygam yzyna tirkäp gelýän bolarly. Maýsa pahyryň ýedisi günü ýygananan mähelle üçündäkidenem kān boldy. Töweregiň, goňşy-golamlaryň üstüne *ol adamyň* asla tanamaýan adamlaram goşulypdy. Olar özlerini tanadanlarynda esasan aýalynyň daşgynrak garyndaşlary bolup çykýardylar. Emma hemmeden soň galan, yüzi dolmuşyrak, buýra gara saçly, dogumy ýüzüne çykyp duran, orta ýaşyna-da ýetmedik biri goňşy-golamam, garyndaş-beýlekem dāl eken. Gürleşende gaty hoşamaý bu adam, prokuraturanyň sülçüsi bolup çykdy. „Şu taýdan aýagy taýyp ýykylaýdymy, bende?“ diýip bolkona aýlandy. Soň „Prokuratura çakylyk ýazyp oturman dilden aýtsamam bararsyňyz-la. Agam, biziňem borjumyz. Ony-muny

soraşdyrars. Kyn görmän. Ertir irden dokuzda on altynjy otaga baraýyň. Amanowyň ýanyna diýseňiz görkezerler.“

Ol adama ertesi gün sülçi Amanowy tapmak kyn düşmedi.

- Il-gün bir gowy zat. Maňa galsa bendäni ýere depin etmänem oňarjak däl. Şäherde garyndaşymyzam ýok. Obadakylyar bilenem aýda bir gezegem görüşilýän däl. Şäher durmuşy-da özüň beletsin.
- Diýmek şäherde ýakyn garyndaşlaryňyz ýok. Aýalyňyzyňkam ýokmydy?
- Garryja ejesi bardy. O pahyram ýaňy bir aýlykda ýogaldy.
- Waka bolanda aýalyňyzy ilki gören Ybraýym aga diýdiňizmi?
- Hawa. O mydam diýen ýaly daşarda.
- Nädip ýykylanyny ol görmänmi? Size zat gürrüň bermedimi?
- Aýagy taýaýdy öýdýän diýdi. Ýöne ýedinji gatda näme bolup ýörenini o nä bilsin?
- Näme siz onuň aýdanyna ynanmazçylyk edýäňizmi? Ýa başga gören-eşideniňiz barmy?
- Ýok gören zadymam ýok, eşiden zadymam. Men başda aýtdym ahryryn, men öýde bolsamam, içki jaýdadym. Öz işleri bilen girip çykyp ýören aýalymyň bolkondan nädip ýykylanyny görmedim.
- Şo gün aýalyňyzyň özüni duýuşy nähilidi? Tukatmydy? Gaharlymydy? Aljyraňňymydy?
- Üns bermändirin. Mydam bir bolşudy-da. Kän içindäkini daşyna bildirmeýärdi.
- Siz aýalyňyzyň kir serilýän simi düzedişiňiz bolup ýykylanyny ýene bir gezek tassyklaýaňyzmy?
- Men-ä başga sebäp göremok.
- Men bolkonyňyzdaky o simi gördüm. Ýasyňyza gelen goňşularyňyz bilen gürleşdim. Her kim geň görýär. Özi ýykylmajak ýaly diýýärler.
- Nä bileýin kysmatydyr-da.
- Siziň bilen bir öýde ýaşayan biri aýalyňyzyň öz janyna kast edenini aýdýar.

Sülçüň garaşyşy ýaly bu habara *ol adam* özüni ýitirdi. Elini owkalaşdyryp sesini çykarman otyrды. Kärine ökde sülçem dymyşlygy bozmady. Agyr ýuwduňy *ol adam* zordan „Kim ol? Olar ýaly zatdan habarly bolsa, öňünden maňa aýtsa bolmaýarmy?“ diýdi.

- Öňündenmi?
- Dagy näme? Söweş gutaransoň batyr köpeler edýäler.
- Olaram edil şol gün bu wakaň boljagyny bilmändirler. Umuman... Soňky bir aýyň dowamynda aýalyňyz gaty gussaly gezipdir.
- Bolup biler. Adam-da kä gün gamlyrak bolýar, kä gün açygyrak.
- Aýalyňyzyň soňky bir aýda gaty sus gezenini ogluňyzam tassyklaýar. Ýarawsyz bolup kakam bilen doktora gatnadylar diýýär.
- Hawa doktora gatnatdym.
- Haýsy doktora?
- „Gyzyl haja“.
- Nerw keseli bilen baglanyşyklymy?
- Ýok. Aýal ugrundan.
- Bolýar. O goňşyňyzyň aýdýany ýalanam bolup biler. Goňşularyňyzdan siziň aýalyňyz bilen hatda sene-mene edeniňizem görmändiklerini aýdýanlaram bar.
- Il bilýändir.
- Ýöne o aýal... – sülçi görkezme bereniň aýal adamdygyny dilinden sypdyranyna öküňe ýaly sözünü soňlaman biraz sägindi – siziň maşgalaňyzdaky agzalalygy öňden bilýärdim diýýär. Aýalyňyz bilen ýakyn tanyş, jora eken diýseňem boljak.
- Men aýalymyň ýeke-täk ýakyn gatnaşan adamsyny bilýän, olam oglumyň mugallymy. O şolmy?
- Size tapawudy näme? Eger ol şyltak atýan bolsa, sözünü ýalana çykarmaly borus. Ýok, dogrusyny aýdýan bolsa-da, onam subut etmek gerek.

- Menem tutsaňyz oglum ýeke galar.
- Diýmek aýdylýan zat ugrunda bar-da?
- Ýok. Men töhmede ynanyp, meni tutsaňyz diýjek boldum.
- Size beýle töhmet atar ýaly, duşmançylyk edýänem bardyr öýdýäňizmi?
- Ilçilikdir, her haýsysy tapylyp biler. Maňa ynanmasaňyz Ybraýym agadan soraň. Ýokarky gatda goňşym bar, şondan soraň.
- N.-mi? Siz ol aýal bilen bile işleýäňiz dälmi?

Sülçini „N.-mi?“ diýşini *Ol adam* halamady.

- Bile işlämde näme?
- Gürleşip gördük. Gerek bolsa ýene-de gürleşeris. Edaraňyzda-da sizi sylaýan ekenler. Şujagaz ýere gol çekiň. Ýaňky beren soraglaryma jogaplaryňyz. Isleseňiz okap görüň.

Ol adam ýazylanlary ýeke-ýeke okap çykdy. Soraglaryňam, jogaplaryňam gysgadan anyk ýazylanyny görüp haýran galdy. Bu ýazgydan sülçini näme niýetiniň bardygyna asla düşüner ýaly däl.

- Bu-da şäheriň çäginde çykmalý daldigiňiz hakynda karar. Şu gün hepdeň ikinji günü.

Dördünji günem görüşeliň. Şu günki gelyň wagtyňyz geläýiň. Işinize özüňiz habar edersiz.

- Şo gün, onsaň, dynarmykak?
- Kimden? Hä, bu işlerdenmi? O siziň özüňize bagly.

Ol adam özüne nähili baglydygyny göz önüne getirip bilmän, sülçini bu gepine nähili düşüňjegini bilmedi. Onuň „Oglumyň mugallymdyr“ diýenem dogry bolup çykdy. Emma, goňşy mugallym gaýtmyşym etmedi.

«Sen näme şundan soňam ogluňa kakaňdyryn diýjekmi? Sen oglum diýseňem ogluň saňa kaka diýmez. Ony sopbaş ýetim goýan özüň. Etjegiňi edip, indem çagany ara goşup, halymsyramaň näme? Sensizem ony adam eden tapylar. Beýle çagaň aladasyny edýänlerden bolsaň, ejesine zulm etmeseň bolmaýarmy?» diýdi.

- Mugallymdan mundan gowsuna garaşmalam däl. Telefonam etmesem gowy boljak eken. Öýüne baran bolsam dagy kowardy. Onuň bar pikiri ogluma arka çykan bolup, ilini önünde abraý gazanmak.
- Baryny eden özüňkäň bagşa birni günäkärlemek nämä gerek? O mugallym bolmasa, ýene biri tapylardy. Ybraýym agaňam aýrylyşjak bolup suda baryp ýöreniňden habary bolmaly.
- Goýsanaý, ýazyjy. Habary bolany bilen Ybraýym aga maňa garşy görkezme berer öýüýäňmi?!
- Nähak gan ýerde ýatmasyn diýip, aýtsa aýdar oturar-da.
- Aýtsyn, bar senem git-de aýdaý. Oturyp gelmeli bolsa, oturar gelerin. Oturyp gelyňlerem özüni mençe görýändir. Hudaý urany pygamber hasasy bilen dürter etjek-dä siz.
- Meni ara goşma. Men ýöne, Ybraýym agaň bar zatdan habarlydygyny ýatladýan.
- Ony diýjek bolsaň bu binada kim kimden habarly däl? Sülçini: „N.-mi?“ diýen bolşuny eşitmediňmi? Sülçi olaň hemmesiniň görkezmesinem alandy, gybatynam diňländigir. Ýöne bary biderek. Ýapyşara bir zat eşiden bolsa, sülçi meni bir eýýäm ýygmatmajakmy?
- Sülçi „Goňşularyň „Sene-mene edeninem görmedik“ diýdiler diýmedimi näme?
- Dagy näme diýsin? Şonda-da birden... Eger türmä düşsem menkiň gutardygy. Institutda-da işletmezler, alymam bolmaryn. Botanika bagyna bagban edibem almazlar. Entek türmeden diri geljegim belli däl. Näme etmeli? Näme etmeli?

* * *

Ol adamy soňam birnäçe gezek soraga çagyrdylar. Ahyrynda-da Maýsa pahyryň özüni günäkärläp işi ýapdylar. Maýsaň ölümünde Halk sudunyň däl, wyždan sudunyň önünde etmişini

boýun alsa-da, *ol adam* ýene-de iň soňunda esasy günäni aýalynda görüp, esli wagtlaý özünü aklap gezdi.

«Men näme görülmedik, ilden çykgynç bir iş etdimmi? Özi kesel tutup, aýalynam keselledip ýören ýeke menmi? Birentek doktor şol keseli bejerip, hak alyp, çagasyny ekläp ýör. Şeýle nermi-näzik, ilden üýtgeşik namysjaň bolaňda-da, ýedinji gatdan özüni oklap bolmaz-a. Bar men hiç, ogluňy ýetim goýmaga neneň dözdüň... Käsge seniň saçyňdan bir tarynyň ýolunanyňa degýän bolsam, men şeýtdi diýip janyňa kast eder ýaly...»

Boljak iş bolandan soň *ol adam* elindäki hatyna baýrynyp aýalyny gorkuzmak, dyza çökmek pälinden özi howp edipdi. Özüni zäherli ýylana deňäp ýigrendi. İçinden «Men bir gömülgen. Gömülip ýatan ýylan. Biri eline kepjesini alyp adam sypatyndaky men ýylany kerçem-kerçem etsedi» diýmäge çenli baryp ýeten *ol adam* özüni hiç haçan şeýle ýigrenmändi. Eline kepje düşse welin, ol ähli ýigrenjini şeýle «zäheri» aňyna guýan, şeýle haty goltugyna gysdyryp goýberip, ony ýylan eden M.-den çykarjakdy. Özünden öňürti ony kerçem-kerçem etjekdi. *Ol adamyň* aňynda bolup geçýän bu gowgalaradan bihabar M. o wagtlar Maýsa pahyryň üçünem, ýedisinem sowuşyp ýördi. Dostunyň içini hümläp, gözünü alardyp ýörşüni ol başyna düşen ýasdandyr diýip çaklapdy. Biraz soň *ol adam* M.-e bolan ýigrenjini basyp, ony bagyşlajak ýalam edipdi. Çünki kyn gününde onuň iň ýakyn maslahatdary ýene M. bolup çykyppy.

O günler Maýsaň ölümünde günäkärlenip *Ol adamyň* soraga çagyrylýan günleridi. Sülçi aljyradyp barýardy. *Ol adamyň* «Menem bassaňyz çagany sopbaş ýetim goýarsyňyz. Beýtmeseňiz bolmaýarmy? Bir alajy yokmy munuň?» diýmesine sülçi ýüzünü gatadyp:

- Adamlara haýran galýan. Etjeklerini edýäler-de «Bir alajy yokmy?» diýmäge başlaýalar. Ýa maňa duşýanlar şeýle? – diýdi. *Ol adam* tas sülçä «Özüňem ilden üýtgeşik dälmi» diýipdi. Ýene dilini dişledi.

Dadyna suda ýüz tutmakçy bolup ýygnan hatlary, hasam M.-iň beren haty ýetişdi. Maýsaň ýaramaz kesele uçurap özüni bejerdendigi hakyndaky haty okap, sülçi edil öz ejesi aýplanan ýaly lampa aşak oturdy. Hat galpdan ýazylandyr öýdüp M.-iň edarasyndan düýbünü barlap gördi. Emma bu elhençligiň «düýbi düzdi».

Sülçi dagy alaç tapman *ol adamyň* özüni gepletjek bolup: «Ony şeýle kesele kim ýolukdyryp biler?» diýip sorady. Bu sowalyň jogabam M. bilen taýyn edilip goýulypdy: «Ony merhumdan soraň. Özün ýaramaz gezseň, kesel ýokuşdyrjak tapylar»...

Şeýdibem *Ol adam* kerçelmedi, kepje pil ýere oklandy. Şol günem M. ýeňişlerini „ýuwmak“ üçin bir çüýşe arak alyp dostunyňka geldi. Öý eýesem bir çüýşe çykardy. Köp içilse soňuny bozýan *ol adamyň* bu gezek turuwbaşdan ýüzi salykdy. Ýarylyp bilmän hümläp oturşyna, ikinji çüýşe ýarpylanyberende içndäkini daşyna çykardy.

- Bilýänmi näme, biz ýeňmedik, ýeňildik. Maýsa bigünä halyna öldi, menem günäkärkäm ýeňenlerden bolup arak içip otyryn. Sen düşüňämiň şuna? Ýok düşünersiň. Sebäbi seniň ýüregiň meňki ýaly ýanyp duranok. Seniň beýniň öýjüklerinde meniňki ýaly köz yok. Ýedinji gatdan özüni oklap gana bulaşyp ýatan aýalyňy gujaklap göreňok sen entek.

- Sen näme maňa-da şony isleýämiň?

- Saňa nämäni isleýänimi bilesiň gelýämi? Men... men... sen tetellini elimden gelse kepje pil bilen ýylan kerçän ýaly kerçärdim, düşüňämi?

- Aý goýsanaý, ýüz gram içdigiň yok gürrüňleri tapyp başlaýaň. Ertesem bagyşla diýip jaň edip otyrsyň.

- Ýok, men saňa bagyşla diýmen. Sen... sen... maňa aýalymyň ruhunyň öňünde-de iklik etdirdiň. Oňa öz agzym bilen şyltak atdyrtdyň. Maýsamyň tämiz ruhuny hapalatdyrtdyň. Sen meni zäherli ýylan etdiň.

- Özün dälmiň dirikä o bendäni hapalan? Bu masgaraçylyga çydaman ölensoňam onuň ru-u-hunyň tämizliginiň gürrüňini eden bolýaň.

- Bar zada seniň şol hatyň günäkär. Sen şony ýazyp berip, tutaryk edin diýmedik bolaňda men Maýsaň ýanynda demimem alyp bilmezdim. Men şol hatyňa aldandym. Şol nejis hatyň bilen ony gorkuzaryn öýtdüm. Düşüňämi? Maýsam öldi halas boldy. Maňa-da on ýyl, on baş ýyl beren bolsadylar, oturar gelerdim. Gelmän türmede çüýresemem gynanmazdym. Jezamy

çekerdim. Ýok, o-da bolmady. Men ölmedimem, çüýremedimem. Ýok çüýredim, ölmän çüýredim, sen meni diriligime çüýrütüň. Sen... sen... şoňa düşünýärmiň?

- Haý-haý-haý, görsene muny, her kim goňşusyny günäkärlär, dostuny günäkärlär, enesini-atasyny günäkärlär welin özüm günäkär diýmez. Sülçi daşda däl barda...

- Sen enäni-atany nämä ara sokýaň? Maňa akyl öwreden bolmaň nämä? Çyk öýden, gözüme görünme.

- Hä, gorkduňmy? Türmede çüýremek dilde aňsatdyr. Bilseň sen maňa taňryýalkasyn aýtmaly.

- Saňa taňryýalkasyn aýdar ýaly kim sen? Seniň ýalyny, meniň ýalyny Taňry ýalkamaz. Onsaňam meniň saňa bergim ýokdur, taňryýalkasyn aýdar ýaly. Maýsa üçinem, özüm üçinem aňryýany bilen hasaplaşandyryn.

- Nämä beren puluňa gynanýadyňmy? Gönüjäňi aýdaýmal-a.

- Ýok bol diýdim men saňa.

Gaçyp diýen ýaly öýden çykyp, arany açyp barýan M. *ol adamy* jogapsyz goýmady. Yzyna gaňyrlyp soňky awusyny pürkdi.

- Başarsaň özüň ýok bol. „Ýokardakyňam“ men tapyp berdimmi saňa?

- Ýok bol diýdim... deýýus...

M.-iň yzyndan gygyryp galan *ol adam* ýumrugyny howada galgadyp janyna jaý tapmady. Saçagyň gyrasynda togalanyp ýatan boş çüýşäni edinji gatyň penjiresinden daşaryk dazyrdadyp zyňdy. Onuň bilenem çäklenmän, hamala her zyňan çüýşesi M-e baryp degip duran ýaly, saçagyň üstündäki içi arakly çüüýşänem bireýýäm garaňkylyga siňip giden dostunyň yzyndan, öňküsindenem gara çyny bilen zyňdy. Aşakdan döwlen çüýşeleriň ilki biriniň, soň ikinjisiniň pagşyldysy eşidildi. *Ol adamyň* göwnüne ikinji ses çüýşäňki dälde-de, ony zyňanda ýüreginiň sogrulyp, asfalta urlup, çym-pytrak bolup gitmesiniň sesi ýaly boldy. *Ol adam* döşüni ýassyga berip uzak gijesini aglap geçirdi. Bu serhoş adamyň bolup ýatyşyny görüp, ýedinji gatdan özüni oklan aýalynyň däl-de, edinji gatdan zyňan arak çüýşeleriniň agysyny aglaýar diýseňem diýip oturmalydy. Hakykatda ol özüniň şol çüýşelerçe-de bolup bilmeýändigine, asfalt trotuara pagşyllap urlup bilmeýänine aglaýardy. Dogrusy, *ol* muňa soň synyşypdy...

* * *

Şol bir wagtkysy ýaly, özüni dograp geçmeli poýezd şakyrdap, *ol adamyň* gözüne görnüp, sydyrdyp geçip gitdi. Erbet tisingindi.

- Belki ýazmarsyň? Muny ýazmaň nämä geregi bar?

- Ýüregiň şonda... gorkyňdan...

* * *

Ol adam bu wakany gaty seýrek ýadyna salardy. Hakydasyna geldigi titiräbererdi. Ony ýatlamajak bolardy, ünsüni başga zada sowardy.

Şol gün... Hawa, şol gün, M.-i öýünden kowandan bir hepde-on gün soň, onuň on ýaşlaryndaky, özüni ýaşyndan uly görkezýän oglunyň gözleri kakasynyň tüýsüniň üýtganini çala aňdy. Emma, oňlan akly beýle çylşyrymly ýagdaýlara düşünerden ejizdi. Gaýta, «Kaka, ejem nähili gowudy! Gowudy gerek, kaka?» diýip, bilmezlikden ýarasyna duz sepýärdi.

Ol adam şol gün özüni otla kakdyrmagy karar edipdi. Şäheriň çetinde ýandak güllerini çöplemäge gidende üstünden geçen gara ýag demirýoly göz önüne gelip çalaja ýylgyrdy. «Ine meniň halasgärim! Demirýol! Demirýola ýeteýin-de, baryndan dynaýyn» diýip öýünden çykdy. Niýetine ýetmek üçin bolup barşyna ilki düýşüdir öýtdi. Aňynda diňe demirýoluň gaýtalnyp durmasy, töweregindäki ýaşaýyşyň bolsa özüne täsir etmän, nirädir uzaklara şakyrdap barýan otly ýaly akyp durşy, ony düýşde ýaşap ýören ýaly etse-de, häzir düýşi dældiginem ol oňat bilýärdi. Ähli hereketlerini öz erkinden çykyp edýänini aňýardy. Ony Maýsaň yzyndan gitmegiň

ýiti islegi gynaýardy. Ol isleg ýürek-bagryny gyýym-gyýym edip, indem damagyny çalmak hyýalyňa münüpdü.

Suwsuz çöl beýewanda teşnelikde galanyň bir damja suw tapylsa, ähli zadarazy bolşy ýaly, häzir *ol adamam* boýny zynjyrlýja güjüge dönüp, isleginiň yzyna düşüp, bar zada kaýyl, selkilläp barýardy. Bar erki isleginiň elindedi. Ädimleri özüniňki däl, dury pikirlenmek, edýän işiniň manysyna düşünmek ýokdy. Gürs-gürs urýan ýüregi münen niýetine bir urgusynda ters diýse, beýlekisinde dürs diýýärdi. Gözleri elek-çelekdi. Sary boşlukda hiç zat parhyna däl. Ýogsa köçäň gyrasynda çigit satyp oturan daýzaň ýanynda saklanyp, bir guýguçyk çigit alanda-da, şol çigide güýmenip, pikirem üýtgeşe üýtgäp biljekdi. Emma, çigidem almadý, asla çigitçä golaýlamadam.

Demirýol şäheriň o çetindedi. Pyýada barardan daşdy. *Ol adam* öýünden çykmanka oňa nähili ýetjekdiginiň çyzgysyny aňynda çyzypdy. Jübüsindäki onlugynyň başini berende taksi ony şäheriň çetine çykarjakdy. Saklan taksisiniň sürüjisem geplemezek adam eken. Diňe aljak pulunyň pikirini öwürüp oturan ýaly, *ol adamyň* ýüzüne-de bakanokdy. Mümkün ol bu müşderini düşürüp, indiki müşderini almaga ýetişmegiň aladasyndadyr, kim bilýär? Şäherden çykyp, *ol adam* çola ýerde düşüp galmakçy bolanda-da, sesini çykarmady. Onluga gaýtargyny ýedi bersemmikäm ýa-da baş bersemem bolarmyka diýip pikir etdi. Müşderiniň gaýtargysyna parhsyzdygyny görüp, güýmeň-süýmeň etdi. Pul çykarmak niýeti bar ýaly, elini jübüsine sokan boldy. Onýança-da gaýtargysyny almak aňynda gelmeýän müşderi maşynyň gapysyny ýapdy.

Günbatardan ösen sergin şemal *ol adama* taksiniň bermedik kömegini bermäge ýetişjek bolýan ýaly ýüzüni, saçyny sypap geçdi. Munuň bilenem kanagatlanman ony durşuna gujaklady. Şemalyň sowujak «teni» ýakasyndan girip endamyny jümşüldetdi, ony aňynda aýlajak ýaly etdi. Öňem bir gezek, Maýsaň özüni oklan bolkonyna çykanda, öz niýetinden gorkyp, aljyrap töweregine garanjaklapdy. Ýene töweregine garady. Emma, häzir bir ädim beýlesinde oglunyň mähri, gülküleri bilen elinden çekýän ýyly otag ýokdy. Töwerek ýalaňaç, açyklykdy. Uzak bir ýerde torgaý saýrady. «Bu jelegaýda senden başga menem bar...»

Ol adam torgaýyň «men baryna» üns berjege meňzänok. Ol häzir özüniňem dünýede barynyň-yogunyň parhynda däl. Gözi demirýolda. Hol-ha bir otly ýetip gelýär. Aýak aldygyna ylgasa... Ylgamady. Onuň niýeti heniz bişmedik ýara ýaly ýüregine yza berip durşuna, ýarylyp bilmeýärdi. Onsoňam onuň göz öňüne getirýän ölçünde otlynyň öňüne ylgap barmaly däl. Onuň beýnisinde başyny goýmaly demirýol relsine, üstünde süňnüp ýatmaly ýagly agaçlara çenli hemmesi aýan görnüp durdy.

Geçen otly şakyrdap gözden ýitip barşyna barha bat alýardy. Ine-de gözden ýitip gitdi. Ýazyň sowujak şemalam bir batlanyp, soň, otly geçensoň öz ejizligine düşünen ýaly gaýyp boldy. Demirýol, tutuş dünýe boşap galdy. *Ol adama* aýagynyň aşagyndaky çagylyň şagyrdysy, geçip giden otlynyň sesinden gaty eşdili ugrady. Ol relse ýakyn gelipdi. Saklandy. Çagylyňam şagyrdamasy galdy. Ol aýagynyň burnuna seretdi. Gözi köwşünde däl. Ýogyn, ýasy, gara ýag şpallara bakýardy. Otlynyň tekerlerinden syçyran ýaga kirlän çagyl daşlaryny sanaýan ýaly ýeke-ýeke gözden geçirýärdi. Demirýoluň polat relsi göwnüne sowujak görnüp, hálki şemaly ýatlatdy. Ýazyň bu günki mylaýym howasynda, egni ýuka köýnekli bolsa-da, yssylaýardy. Ýanyp barýan ýüregi sowugy küýseýärdi. Niýetine düwüşine görä aňyrdan otly çala görünende demirýoluň üstünde kese ýatmalydy. Aýaklaryny uzadyp, kellesini gara relsden daşyna çykaryp, oňa eginlerini berip, arkan ýatyşyny aňynda görýärdi. Otlynyň agyr tekerleri onuň ýüregini ezip döşünden geçmelidi. Şonda ol hiç bir agyrynam duýup ýetişmez...

Agyry... Dişiniň agyrsyna-da çydaman bökjekläberýän adam ölümde gorkanda-da, agyryny göz öňüne getirip gorkýan bolsa gerek. «Maýsaň zyndan gitmek» hakynda netijä gelende, ol ilki bilen bu işiň agyrsyz bolmagy hakynda oýlanypdy. Onuň pikirçe otlynyň tekerleri ejiz göwresini ýüzüniň ugruna parçalap geçmelidi. Şonuň bilenem bary gutarmalydy. Edil gara asfaltyň üstünde gyrmyzy ganyna bulaşyp ýatan Maýsaňky ýaly...

Ol adamyň gulagyna otlyň sesi gelen ýaly boldy. Demirýoluň ugruna seretdi. Gündogara tarap uzap ýatan demirýol tükeniksiz merdiwana meňzäp gözýetimde ýitip gidýärdi. *Ol adam* gözýetime siňip gidýän uzyn şekile maýyl bolup bakdy. Turup onuň ugry bilen ylgaýberesi geldi.

Arman, ol Maýsa duşurjak ýol däl-di. Gaýta tersine, bu ýol üstünde keserip ýatsa, Maýsa duşuryp biler. Ýatyp relse gulagyny goýdy. Otlyň sesi barha aýyl-saýyl eşidilip ugrady. Günbatarsyna seretdi. Uzyn merdiwanyň gutarýan ýerinde bir gara nokat göründi. Bu otly bolmaly. *Ol adam* hasyr-husur göwnüne getirişi ýaly iki sany gara agajyň arasynda gaty demirleriň birine ýeňsesini berip, beýlekisine aýaklaryny atyp ýatdy. Bu ýatyşyna ýatsa otlynyň tekerleri boýnundan düşjekdi. Damagy çalyňan towuk ýaly bolup ölmek islemedi. Biraz gobsunyp ýokary süýşdi. Pilçesi gaty demir relse gabat geldi. Ýeňsesi çagylyga ýetmän, kellesi asyl-asyl bolup galdy. Elek-çelek gözleri gök asmanyň ýer bilen sepleşýän ýerine – görünişi baş-aşak gözýetime dikilip doňdy. Oňa häzir başaşaklyk düzüwlik. mümkin hakykatdanam başaşaklyk düzüwlikdir? Çünki, onuň pikirçe, ýaşamak däl-de, ölmek dogry. Bu «dogrulyk» oňa hiç zady saýgartdyрмаýardy. Kellesiniň bijaýlygynam, boýnuna düşýän agramam. Diňe elleri ýatmaly ýerini tapmanmy, ýa-da, çüýrük ýüp ýaly üzülip gitjekdigini bilýän ýaly bir uzaýardy, birdenem döşüň üstünde tapyşýardy. Olar ahyry özüne tarap uzap gelip, soňam otlynyň gelýän tarapyna geçip gidýän demir relsiň üstünde gondy. Ýatmaly ýerini tapyp rahatlanyp, indem ony sypdyrmajak bolýan ýaly barmaklary relsi penjeledi.

Otlynyň sesi barha golaýlaýardy. Náme üçindir ol zoguny çaldy. *Ol adamyň* günbatara – otlyň gelýän tarapyna seredesi gelenokdy. Eger seredäýse, otly sakga durberjek ýalydy. Ol özüniň derleýänini duýdy. Birden gygyraýmaýyn diýip hyrçyny dişledi. Relsleri penjelän elleri hapa ýagy syzdy. Rels otlynyň agramyna titiräp başlady. *Ol adam* göwresini gaplan galpyldyny saklamaga dyrjaşdy. Emma, özüne zor saldygyça-da beter galpyldaýardy. Otly ýene-de zoguny çaldy. Ol bu gezek has uzyn gygyrdy. Otlynyň sürüjisi ýolda bir zadyň ýatanyny gören bolmaga çemli. *Ol adamam* otlynyň özüne barha ýakynlaýandygyny görmese-de, on iki süňni bilen syzýardy. Otly her näçe zoguny çalsa-da, badyny gowşatmaýardy. Ýene-de sähelçe salymdan *ol adam* Maýsaň yzyndan gitmek niýetine gutulgysyz ýetmeli.

Náme üçindir birden *ol adamyň* şol ýiti islegini kanagatlandyryp, Maýsasyna gowuşdyrjak güýji göresi geldi. Çalt ýüzüni günbatara öwürdi. Hälden howada asylyp duran ýeňsesi daşlara degip olary ýakymсыз şagyrdadyp goýberdi. Daşlaryň sesi beýnisindäki öýjükleriniň içine düşüp, erbet seslendi. Günbatardan elhenç gara bela ýakyn gelipdir. *Ol adam* gorkusyna halas bolmak üçin tovlanyp göwresini relsden düşürmekçi boldy. Şaglap gelen otlyň sesi gulagyny gapdy. Demirýoluň gyrasyna dökülen çagylyň üstünden togarlanyp barşyna dünýesi çöwrüldi. Birdenem dünýe çöwrülmesini goýup diňe tirkeş-tirkeş wagonlar beýnisiniň içinden geçýän ýaly, deňesinden geçmäge başlady. Ýiti islegi ýene-de islegliginde galdy...

Sähelçe ýetişmedik bolanda *ol adam* häzir bu wagonlaryň geçişini görmeli däl-di. Teninden çykan ruhy görse görer, emma gara gözler görmek ukybyndan galmalydy. Sähelçe... *Ol adam* şol sähelçä begenibem bilenokdy, gynanybam. Döş kapasasyndan çykyp bilmäninemi ýa-da ýyly gursakdan zor bilen çykaryljak bolanynamy, ýüregi henizem çapalanyp durdy. Älem-jahanda dem alara howa ýetmeýärdi. Asyl ol ýokdy. Suwdan çykarylan balygyň gyssanyp, hiç bir peýdasыз agzyny açyp ýumuşy kysmy, *ol adamam* dem almaga derek, ýöne «haş-haş» edip ýatyrdy. Ine-de wagonlaryň iň soňkusy geçip gitdi. Otlyň ýelginine goşulyp, hälki semal has batly gelşine ony ýene garsa gujaklady. Oňa ýüregi küýsän sowuklygyny getirdi. Derden ýaňa myžžyk bolan tenini şemal buz bolup ört-di. Ol şemal däl-di-de, bu wakany daşyndan synlap ýören perişdelerden biriniň «özüňe gel» diýip üstünden guýan bir bedre sowuk suwy mysalydy. Şemal maksadyna ýetdi — azaşan ynsany özüne getirdi. Dünýäň lerzan urup durmasy gowşap ugrady.

Ol adam dikeldi. Dikeleni bilen gözleri garaňkyrap gitdi. Birazdan özüni dürsedi. Gara ýag elleriniň ýagyny ýüzyne çalmajak bolup goşarlarynyň, bilekleriniň ýag degmedik ýerleri bilen ýüzüne ýelmeşen daş bölejiklerini syryşdyrdy. Onuň gözünüň ilki gören zady başy tüssedumanly şäher hem-de onuň bilen arada ýatan gara demirýol boldy. Şäher tarapa däl-de, boş, düz meýdana tarap togalanan eken. Sesimi çykarmasamam men oňa golaý bardym. Ol maňa naýynjar bakyp:

- Öýüme gaýdasым gelýär – diýdi.

Ol adamyň halyna dözer ýaly däl-di.

- Men mundan nädip ätläp geçerin?..
- Näme ýogsa, indiki otlyň gelerine garaşjakmy?

Bu sowalyma näme jogap berjegini bilmän ol ýoluň ugry bilen günbatara biygtyýar seretdi. Ýaşmasy golaýlap, has gyzaran Gün gara relsiň gutarýan ýerine gonup, ony ýalbyradyp görkezýärdi. *Ol adamy* bagryna basasy gelýän, üstünden ätletmeýän, özüne çekiji demirýol Günden gaýdan demir gollara meňzeýärdi. Bu gollaryň özüne çekijiliginiň, ýalpyldysynyň aňyrsynda hapa gara ýagyň ýatandygyny ol indi bilýärdi. Gün bilen arada indiki «gara belañ» peýda bolaryna garaşmak islemedi. Şähre tarap bir-iki ädim ätse, relsden ätläp geçäýmelidi.

Öýüne barsa-da, Maýsasynyň özüni oklan bolkony bardyr. Oglunyň dili başga zat diýip dursa-da, möleje gözünüň ejesini sorap durşuna çydamalydyr. Gözüň boş bolkonda, öz ejizliginden, M. ýalyňam ýüzüne göni bakyp bilmeýänliginden, namartlygyňdan ýana-ýana aglamalydyr...

Ýüregindäki Maýsa gowuşmak hakyndaky ýiti islegi ýuwaş-ýuwaşdan ýene-de janlanyp ugrady. *Ol adam* ätläp geçip bilmän duran relsiniň üstüne çökdü.

«Maýsam, Maýsam sen meni nä güne goýup gitdiň...Ýazyjym, sen maňa düşün, häzir gidäýsem sähel salymdan duşuşyp biljek Maýsamynyň üstünden atanak çekip gitdigim bolar. Şeýdip ondan aramy açamsoň, özümi ömürboýy günäli duýmakdan gorkýan. Maýsamynyň ýüzünü ýapyp duran gyzyly gyňajy göz önümden gidenok...»

Häki «gara beladan» gorkusyndanmy ýa göz önündäki gyzyly gyňaçdanmy *ol adamyny* ysgynsyz dyzlary titiremäge başlady. Hälden bäri içinden hernäçe «Maýsam» diýip gaýtalasa-da, sesi çykmaýan *ol adamyny* dyklyp duran bogazy ýyrtylan ýaly boldy. Ses edip aglady. Onuň bu agysyny, başyny sypap geçmesini goýmaýan ýaz şemalyndan başga bir men eşidýärdim. «Ýok, Maýsam, men saňa ýetip bilemok. Diriliginde-de ýetip bilmedim, öleşsoňam ýetip bilemok...» Agy gatyşykly ejiz sesi bilen ýene-de bir zatlar diýdi. Ony saýgarmak, hat-da maňa-da başartmady.

Birdenem gahrymanymyza güýç geldi. Ol hapa çagyllary penjeläp, iki penjesinem daşdan doldurdy. Olary zarp bilen ýerden göterip zarp bilenem yzyna urdy. Bigünä daşlar, özi ýaly daşlara degip, hersi birýana syçyrap gitdi. Gara ýag penjesi daşdan boşanda, ejesinden şarpyk iýen wagtkysy ýaly *ol adamyny* nähak ejir çekýän diýip ýüregi syzlap gitdi. Säginmän, batly ädimleri bilen demirýoldan ätläp geçdi-de, şähre, öýüne tarap ugrady. Ädiminiň badyna ol tas taýyp ýykylypdy. Hernä ýykylmady. İçinden «Ýaşajak bol, ýaşajak bol. Bu saňa ölmekden kyn düşmez» diýip barşyna, gaty-gaty ýöräp demirýoldan daşlaşdy. İçinden gaýtalap-gaýtalap aýdýan sözleri demirýoldan ätläp geçende Maýsasynyň üstünden ätläp geçdimmikäm diýdiren ýaramaz duýgusyny basyp ýatymaga kömek etdi. Ol gaňyrlyp yzyna seretdi. Yzynda edil ýaňam üstünde ýatan demirýoly öýkeli ýaly garalyp galdy.

Ölüp bilmedige ýaşamakdan başga alaç ýok. *Ol adamam* ýaşamaly boldy. Dälliremedem, ölmedem...

* * *

Ol adam ýaralanan gaplaň ýaly maňa alarylýardy.

- Hawa, dälliremedimem, ölmedimem. Dälliredäýjeksiň, öldüräýjeksiň, arkaýyn bol, ýaşaryn! Ýaz, demirýoldan öýüme gelişimem ýaz. Ýaz, baryny ýaz. Adamlar bilsin adamyny kimdigini...

Ol adam arkasyna öwrüldi aňyrlygyna gaharly ýöräp ugrady. Men ondan birjikke çekinmän, yzyndan ýetip, goltugyna girdim. Onuň şobada gahary ýatdy, iteklemäge derek gaýta meni özüne gysdy. Ýazgylarymy ýazmagymy dowam etdirdim.

* * *

Ol adam demirýoldan ätläp geçip, üsti-başy gara ýag, bialaç ädilýän aýaklarynyň yzyna düşüp gaýtdy. Bu bolup barşy oňa, otlyň aşgynda galyp ölüp gitmekdenem beter ejir çekdirendir, kim bilýär?

Iki-ýeke öňünden çykýan adamlaryň ýüzüne seredip bilmeýärdi. Nätanyşlar şeýle täsir edýärkä tanaýan adamlary duşsa dagy nähili bolar?

«Öýde ogluma nädip görünerin?»

Aýaklary kelläň geljek karary bilen işi ýok, ähli hukugy özüne geçirip, şähre tarap ädimläp gidip otyrды. Bu sypatda öýe barandan, ýamaşgan gara ýag relsiň üstünde süýnüp ýatmak *Ol adamyň* gözüne eý görünmäge başlady. Emma, aýaklary, häzir diňe beýnisi däl, tutuş kellesi egninden düşäge-de, öňüne geçip «Dur, yzyňa dolan. Beýdip ýaşap bilmersiň. Öleniň gowy. Dolan!» diýse, ony mynjyradyp, depeläp geçjekdi welin, yzyna dolanmak beýlede dursun, hatda saklanjagam dälди. Mynjyramak islemedik beýni başga çykalga tapdy. Ol öz eýesine elini galdyrdyp taksi saklatdy. Ýyljyraklap, üst-başynyň ýagy üçin sürüjüden ötünç soratdy:

- Aýyplaşmaweriň. Ýaňy razýezdde ýük düşürmeli boldy. Institutymyza priborlar geldi. Aýagym taýdy-da relsiň üstüne ýykylaýdym. Hernä ýeňsam degmedi. Alym halymyza bize-de ýük düşürdýäler-dä. Bolmasa oturgyja ýaplanman oturaýaýyn.

Sürüji näçe müşderi islese-de, beýle sypatdaky adamy maşynyna mündüresi gelmedi.

- Bäri-bärde razýezd barmy, agam?
- Şondan bärlik pyýadalap gelşim-dä. El galdyran maşynymam duranok. Sen bir gaýrat etdä.

Taksiçi gözünü alartsa-da, mundan soň hiç zat diýmedi. «Agzyndan aragyň ysy gelenok. Durmuşda her zat bolup bilýär» diýip pikir etdi. *Ol adam* özüni zordan maşyna atdy. Bir taksiçiň maşynyna münmek üçin şeýle kiçelmeli bolaryn öýtmändi. Büküdp, arkasynyň ýagyny oturguja çyrşamajak bolup oturşy, ýalan sözlänine utanjyna büküdp, ýere girip bilmän oturana meňzeýärdi.

«Ýok, ýazyjy, men ýalan sözlänime büküdemokdym. Men maňa ynanlaryna utanjymdan büküýärdim. Gör, ynandy! Ýalan sözleme diýmedi. Ýalanam bolsa, özüň ynanyp aýdyp bilseň, saňa ynanmazçylyk etjek adam ýok...»

Biraz arkaýynlaşyp, gobsundy.

«Durmuşda hiç kimem hakykysyny aýdanok. Her kim öz ýalany bilen töweregini aldap, ýaşap ýör. Seret muňa, maşynyny arkaýyn süren bolup otyr. Hakykatyny aýytdyrsaň welin ýa aýalyndan, ýa oglundan, ýa kakasyndan, ýa ejesinden, dostu-doganyndan ya-da hemmesinden birlikde ýanar-tütär oturar».

Sürüjem göz gytagyny müşderisinden aýyranokdy. Könelip giden çeholuny onuň puluna täzeletmäh hasabyny çykarýardy.

- Çeholyň enesini üwrediň-aý, dost. Meniňki bitsin, seniňki ýitsin-aý adamlañky.
- Ýolda galaýynmy dagy, menem öýüme aşmala?
- Nätseň, şony et how. Ýene meni götinogry etjek bolýaraý. Demirýola seni men ýykdyymy? Görä, indi şu çeholda adam oturar öýdýäňmi?
- Ýag etmejegä bolýan.
- Etjegiňi etdiň, relsiň gara ýagy ýuwanyň bilenem aýrylmaz.
- Bolmasa, tölemeli bor-da.
- Töläňde-de täze mata alyp tikdirmeli. Giden görgüçilik. Häzirden aýdýan elli manat bermeli bolarsyň.
- Elli manat?
- Näme kän görýäňmi? Arzan düşer öýtseň özüň tikdiräý. Men saňa iň arzan bahasyny aýtdym.

Ol adam sesini çykarmady. «Demirýolda baryndan dynmak» oňa nähili gymmat düşdi! Elli manat onuň aýlygynyň ýarsyna golaýdy. Taksiçem ilki bir dymyp otyrды. Emma diýen bahasyna müşderisiniň razydygy entek anyk dälди.

- Berersiň gerek?
- Bererin how, bererin.

«Pul janyňy alsyn. Ýöne, pul janlaryny almaz bular ýalylaň, gaýta, halasgäridir pul. Pula, ýalana bürenip, ýaşar ýörer. Dogryňy aýdanyň bilenem, öleniň bilenem üýtgejek zat ýok».

Beýnisi şeýle netijelere gelip, aýagy bilen ylalaşyga girip ýörkä, «Oglum öýde bolaý bilsedi hernä, sürüjiň puluny bermäge ylgaýar ýaly» diýip, pikir etmäge-de ýetişdi. Sähel salym mundan öň «Ogluma nädip görünerin?» diýişi ýadyna-da düşmedi. Ine-de, öýlerine ýetdiler.

- Häzir alyp çykýan.
- Dur, öňem ençemesini gördük. Çykmanjyk geçäýýäler.
- Onda näme edeli? Meň-ä ýanymda pasport-beýlekim ýok. Wiý dur, şahadatnamam bolma-la.

Ol adam şahadatnamasyny ölemden soň kimdigim bilinsin diýip ýörite ýanyna alypdy.

- Şahadatnamaňy başyma ýapaýyn-maý. Bar çaltyrak git-de getir. Özem ellidir.
- Bor-bor...
- Dur. Getir ýañky şahadatnamaňy.

Ol adam gara ýag eli bilen jübsünden çykaran şahadatnamasyny sürüjä uzatdy.

«Görýäňmi, ýazyjym, adamy. „Halyň teň görünä-le. Üstü-başyň özi ýykylanyňka meňzänok. Bir derdiňä bar, agam“ diýmez. Häzir şuna «Aýalym özüni öldürdi. Menem özümü öldürjek bolup, başarman yzyna gelýän» diýäýsem dagy üstümden gülüp, ilkinji duşan müşderisi bilen gybatymy etmese, zat bilmedigim. Bolmanda «Dünýede başga aýal gytmy?» diýip galar. Sen bolsa bulaň ýüzüne seretmäge utandyrjak bolýaň. Bulaň garagynyň içine bakmalydyr. „Me, elli manadyň“ diýip puly maňlaýyna ýelmemelidir. Çynyňy gizläp, ýalanyňy aýtmalydyr. Dünýe, dünýe. Muňa «ýalançy» diýmegem bärden gaýdýar...»

Ogly kakasynyň keşbine geň galyp baksa-da, sürüjä elli manady berip, eli şahadatnamaly geldi. Relsiň üstüne ýykylşyny ogluna-da ynandyrmak kyn düşmedi. Ol diňe «Öýe getirmäge edaraň maşyny ýokmudy?» diýip sorady. Oňa-da «Olam şo wagt bir ýerigä güm bolup gidipdir, kireýe giden bolaýmasa. Başymyzyň sadakasy bolsun. Puluň çykmaýan ýeri ýok» diýip jogap berdi.

- Taksiçi ýaman gaharjaň adam eken. Eşikleriňem gara ýag edipsiň. Ýuwanyň bilen aýrylmaýaram.

«Eşiğiň garasy hiç-le...» diýen *ol adam* oglunyň möleje gözüne hernäçe parahat bakmaga çalyşsa-da, syrynyň açylaryndan gorkup, ýanyndan gaçanyňy kem görmedi. Birdenem baryny ýeke-ýeke gürrüň berip, içini dökse, derdi ýeňlejek ýaly boldy...

- Näme üçin ogluňdan syr gizleýäň? Aýt baryny, ol seň ýeke dikraryň. Aýt, aýdylmadyk haykatdan zäher syzar.
- Ýok. Durmuş özi akymyna goşup halas edip durka, garşysyna gidirjek bolýarmyň? Häzir ýuwunmaly, ähli hapalyklardan ýuwunmaly. Ýuwunmak üçin bolsa hökman ýeke galmaly, ýekelik halasgärim. Ýeke dikraryň! Ýeke dikrarym bolanda näme, diňleýärkä nebsi agyrrar, gynanar. Soňam ejesi ýadyna düşende ýüzüme tüýküner. Oglum ýüzüme tüýkürenden aýbymy ýaşyranym dogry bolmazmy?!
- Ogluň bilenem derdiňi paýlaşyp bilmeýän bolsaň, özüň öz ýüzüne tüýkürdigiňdir.
- Her niçigem bolsa başga biriniň tüýküligeninden öz tüýküligeni gowy. Ony ýuwudybam ýörmeýäsmi näme...

Darajyk hammam jaýyna giren *ol adam* gapyny yhlas bilen içinden gulplady. Wannany ýyly suwdan doldurdy. Onuň içine girip çyp ýalaňaç ýatyrka:

- Aklyma aýlanmadyk bolamda men häzir şeýdip ýyly suwuň içinde däl-de, sowuk tabydyň üstünde ýalaňaç ýatardym, onda-da böleklerimi çöpläp bilseler – diýdi.
- Oňa derek sen aglamazdyň, töweregiňdäkiler aglardy.

Ol adama «aglamazdyň» diýsemem gözünde bir damja-da ýaş görmedim. Gözi däl, tutuş göwresi aglaýan ýaly, aglap bilmedigiçe ony der basýardy. Gaharyna içinde ýatan suwuna ýumrugyny urjak boldy. Düwülgi ýumrugy howada galdy. Edil ýañam dup-dury suwuň ýüzüne hapa ýag al-ýaşyl gaýmak bolup ýaýrapdyr. Hapa ýagyň suwuň ýüzünde älemgoşar ýaly dürli reňkde öwşgün atyp duruşyna üşerlip seretdi. Gahary ýatdy.

- Görýärmiň şuny, ýazyjym! Indiden beýläk durmuşym hapa ýag ýaly bolsa-da, ony kesesinden seredene şunuň ýaly al-ýaşyl öwsüp, owadan görüner ýaly ederin. Başgalaryň boýnuna towky bolup ilýän şeýtanyň oýunlary meniň boýnumdan halas ediji halka bolup iler. Esasy zat gark bolup suwuň düýbüne çökmejek bolmaly...

Men *ol adama* näme jogap berjegimi bilmedim. Hammamyň dymyk, bugly howasyndanmy menem der basdy. Şol wakadan soň ep-esli wagtlap gahrymanymyň gapysyndan barmadym. Ol menem unutdy, özünem...

* * *

- Wah, hezil edip ýaşap ýördüm, ýüregim ýitdi, senem bir ýerden çykdyň. «Ýokarkam-a» geljek diýipdi. Oglumyňam gelmegi mümkin. Aý, oglum uzak oturasy ýok. Ýa jaň edip bu gün gelme diýäýsemmikäm. Öz aýalyň bilen ýaşasyp ýören bolsaň şeýdip zowzullaklap ýörmelem däl.
- Onda-da Maýsa ýalysy bilen!
- Oň nämesi üýtgeşikmiş, şo dälmi meni şu günlere salyp ýören. Boldy meniň başyma namysjaň?!
- Ol-a namysyňy ýitirmek eken, ýüregiň ýitende-de hiç zat bolanok diýjek bolýañmy? Adamsyna bagly bolaýmasa. Kim bar günäni-sogabam bilenok, namysam oňa hiç zat.
- Hawa-la, kim bar namysjaňmyş, watan diýip bir galajyga ýygnanyp uly döwlet bilen urşa girýär. Nämemiş şehit boljakmyş. Bolduňam-da şehit, onsoň nämä?
- Şu ýagdaýyňda şehitlere dil ýetirmäňde bolanokmy?
- Ýagdaýyň, ýagdaýyň diýip sen meni günüme goýañok. Ýa öldürjek, ýa däliretjek. Ýürek diýilýän, bilýänmi kime gerek, on sekiz ýigrimi ýaşly oglana-gyza gerek. Olam söýüşmek üçin. Ondan soň şol ýüregi ýatlaýan bir barmy? Iki agyzlaryndan ýüregime düşme diýerler. Ýürek indiki adamlar üçin münülip düşülýän meýdança öwrüldi. Ýalanmy ýogsa?
- Seňkem öňde bir tilkiň alyp bilmeýän üzümüne turşy eken diýişine barýar. Ýekeje gürsüldisine zar bolup otyrkaň nasos diýdiň, meýdança diýdiň.
- Ýnsan hakykatdanam geň mahluk. Şu wagt ýürek diýilýäni görseň durşuna gan bolup ýatan lokga etdir. Şonym ýitipdir diýip ala-basga galyp otyryn. Ne gözəl aýagyny kesdirmeli bolýanlar nädip çydaýarka? Agyrasy hiç, seni ýoredip ýören, gözüň görüp duranja aýagyň ýokdugyna, indem hiç haçan bolmajakdygyna çydamakda iş bar.
- Boýun bolmak diýibem bir zat bar-a.
- Çydamaňda-da etjek alajyň ýok bolsa, boýun bolup ýaşaberyň, şeýlemi? Onda Maýsa-da ýaşabermelidi-dä, näme üçin ýaşamady? Gury meňem günümü bulady.
- Aýrylyşjak diýip özüň bir zat tapdyň.
- Ýok mesele mende däl, özi öňi-soňy ölmeli diýdi.

Ol adam oglanka-da ölüm hakynda köp pikir ederdi. Dogrusy ölmegeň däl-de, bir gezek mundan artyk ýaşamazlyk gowy diýen netijä gelipdi. Öňi-soňy ýeriň aşagynda çüýreljek bolsa ýaşap, görgi üstüne görgi görüp ýörmek nämä gerek? Öl, jaň kakylanda sapagyň gutarşy ýaly bary gutarsyn. Bu pikiri çyna ýazmaga golaýlaberende bir sadakadamy, ýa-da ýoldaşlaryndan birindenmi, öýlenmedik oğlan ýogalanda tabydyňa gelinaljysyna daňylmaly atgularyň daňylýandygyny eşitdi. Muny eşidende özüni tabydyň üstünde, atgulangam gapdalynda galgap barýan ýaly boldy. Gelinaljyň ýerine-de bir topar gölegçiler. Toý ýerine-de ýas. Hemme kişi öýlenmedik oğlan ýogalydyr diýip gynanýar. Ol edil öl diýlip durlan ýaly içinden «Ölsemem, öýlenip, toýumdan soň öleýin» diýen karara gelipdi.

- Wah, şol wagtkyja ýüregim. Heniz ölüm-beýleki bilenem ýaralanmadyk. Ol-a ýara eken, ýüzünde ýekeje gasynam ýokdur. Hem sagdyndy, hem tämizdi, hem terdi. Maýsany nähili söýerdi, adyny ýatlanymdan edil tansa çykan ýaly towsaklabererdi. Saçyna barmagyň degdi diýip agzymdan çykyp barýandyr. Ýüzümi güldürerdi, dilimi saýradardy.

- Bilýäňmi haçan sen Maýsaň döşünden itipdiň, oňa gapyl diýipdiň? Gedemligiň bilen ýüzüne atanak çekipdiň?

Ol adam bu sowala jogap bermedi. Mundan artyk öýünde-de ýeke oturmaga karar tapmady. Telefony öňüne alyp „ýokardakysyna“ jaň etdi.

- Bu men.
- Tanadym. Ýagşy bolýaňmy?
- Ýok. Seni görmesem gutulamok. Görogşam Agaýunusuna gözi düşende sagalar eken.
- Işden sypyp bilemok. Kabinetimdäki «siňek» şeýle-de gep gözläp ýör. Ol ikimiz hakynda-da bir zatlar aňjak bolýan ýaly.
- Aňyp geçsin, tiziräk gelmeseň ýedilere oglumam gelermikä diýýän. Garaşýan.
- Bolýar. Men ýöne açdyryn.
- Menem dok däl. Ýoldan bir zatlar alyşdyraý, N-uşa.

N. köp garaşdyrmady. Iýere-içere alan zatlaryny stoluň üstünde goýup durşuna jykyrdap gülüp gürrüňe başlady.

„Bilýäňmi, bir waka boldy, gülüp ýykylarsyň. Ýadyňa düşýämi serwandymy satjak diýýädim. Ahyry biri aldy. Bir firmaň eýesi. Yükçülerini iberipdir. Iki sany ýaş oğlan. Biri gaty dilewrja hem uzyndan, görmegeý oğlan eken. Köwüşlerini çykaryp içeri girdiler. Serwandy göterip lifte çykardylar. Menem ýaňky owadan oglana gyssanjyma köwüşni geý diýjek bolup „Balagyňy geý, oğlan“ diýäýipdirin. İçimden «bile bolaýsaň» diýip pikir edendirin-dä. Ýaňkylar hezil edip güldüler. Men hem utanjyma ýere girip bilemok, hem gülen bolýan.“

N.-ň bu gürrüňine *ol adam* güljeginem bilmedi, gülmejeginem. Şol iki arada çala açyk galan gapydan otaga uly bir ýylan süýnüp girip ugrady. Ol hindi ýylanbazlarynyň boýunlaryna çolap oýnaýan ýogyn ýylanlary ýaly äpetdi. *Ol adam* birbada gözlerine ynanmady. Hem M.-e «Sen tetellini kepje pil bilen ýylan kerçän ýaly kerçärdim» diýeni ýadyna düşdi. Şeýle ýogyn ýylanyň şäheriň merkezindäki on alty gat binanyň edinji gatyna çykyp, şeýle arkaýynlyk bilen gapydan girmegi bolup biljek zat däl. Ýylan gelşine diwanyň aşagyna sümülip gitdi. *Ol adamyň* dili tutuldy, zöwwe yerinden galdy. Hiç zatdan bihabar N. oňa geň galyp bakdy.

- Sen hökman doktora görünmeli. Göwnüme bolmasa ýüzüň reňki üýtgän ýaly.

N. stoluň başyna geçen *ol adamyň* ýanyna usullyk bilen baryp, maňlaýyna elini degirdi. N. *ol adamyň* sowuklygyndan ýylan ellän ýaly tisginip gitdi. *Ol adam* N.-ň tisginşini görüp diwanyň aşagyndaky ýylanam unutdy. Emma diliniň „Ýylan“ diýenini özem bilmän galdy.

- O nämäň ýylany?

Ol adamyň oslagsyz aýdan bu sözünü N. ilki öz sowuklygyna diýýändir öýtdi. Soňam özüne çekdi. Emma bu-da manysyzdy.

- Greklerdemi, ýylana ölümsizligiň simwoly diýilýäni?
- Grekler nirden ýadyňa düşüp ýör?
- Sen gelmänkäň telewizorda gördüm. Ýylanyň ýüregem ýok oýdýän?
- Bilmedim. Bar bolaýmasyn. Ýüregi bolmasa gan nädip aýlansyn?
- Meniň bilşime ýürek gaty köp jandarda ýok. Garynjalarda, kebeleklerde... umuman mör-möjeklerde. Adamam ýüreksiz ýaşap bilermi?
- Adammy? Adam ýaşamaz. Gurluşy başga. Arteriýa bar, wena bar. Birinde hapa gan, birinde arassasy. Ýürek bolmasa olar garyşar... Fu, seňem tapýan gürrüňiňi. Ýüreksizem adam bolarmy?! Muny mekdep okuwçylaram bilýär. Ýa bilgeşleýin edýäňmi?
- Ýok. Ýöne bu ýerde başga bir mesele-de bar, ýüreksiz adam nädip öler? Ölmän ýaşar ýörrermi?
- Gyýw, sen aklyňdan azaşyp ýören bolaýma?
- Nädip öler? Gany aýlanmasyny goýaýarmyka?
- Goýsana oýnuňy. Ýok zatlaň gürrüňini edip, başymy agyrtjak bolup çagyrdyňmy meni?
- Ýok. Ýöne birden kelläme geläýdi.

„Dogrudanam men muny näme üçin çagyrdym? Şuňa baryny aýdaýsammykam? Ýok, ýok. Gowsy muny çaltyrak ugradaýyn“. N. ikinji gezek *ol adama* elini degirdi. Ýene tisginip elini çekdi. İçinden: «Ýylan diýip durany şuň özi bolaýmasyn? Ajdarhalykdan geçip, ýuwha bolan ýylan islän zadyna öwrülip bilýärmiş diýibem eşidipdim?» diýdi. *Ol adamdan* endamynň näme beýle sowuk diýip soramakdanam çekindi.

- Men gaýdaýyn. Üstümize ogluň geläýmesin. Işden rugsat almalam däl ekenim.

Näzi çekilmänsoň, gahar edip, hem gorkup, çalarak towlanjyrap N. çykyp gitdi. *Ol adam* derrew diwanyň aşagyna seredip gördi. Ýylan öz öýüne gelen ýaly kellesini pola goýup gaty rahat ýatyrdy.

„Bu meni çakyp öldürer. Ýok, gözüme görünýändir. Ajalym bolaýmasyn? Men näme üçin gorkamok? Ýüregim näme üçin gürsüldänok? Olam menden gorkanok“

Ol adam ýüreginiň yokdugyna gaharlanan bolup ýylanyň guýrugundan ýapyşdy. Ýylan gözüne görünýän salgym bolup, eli boş geçer öýdüpdi. Emma eliniň aýasyny dolduran tene endamy dyglap gitdi. Goýberesem gelmedi. Gysyp mynjyratmaga-da güýjem, gaýratam çatmady. Diňe biraz silkeledi. Ýylan muňa çala garşylyk görkezjek ýaly etdi. Ýene-de jansyz ýatan ýüp ýaly silkilen ugruna süýreldi. Ýylany sypdyrman *Ol adam* ýerinden turdy. Boýy bilen boýdaş sallanyp duran ýylan onuň aýagyna degmejek bolýan ýaly kellesini çalaja galdyryp iki ýana towlanýardy. Çaksyn diýýän ýaly şypbykly aýagyny ýylanyň agzyna has ýakyn getirdi. Aýagyň ysyny halamadyk ýylan kellesini has ýokary galdyrdy. Bu oýnuň uzak dowam etmezliginiň mümkindigi kellesine urup, *ol adam* ýylany taşlap goýberdi. Bu gezek ýylan öz agramyna aşak, *Ol adamyn*ň aýagynyň üstüne patylap gaçdy. Başga biri bolsa gorkudan jany bogazyna gelerdi. *Ol adam* welin parahatdy. Ýylanam göwni bir ýaly towlanyp ýene diwanyň aşagyna gitdi.

„Bu yöne zat däl. Öldüräýsemmikäm? Öldürjek bolsam janhowluna çakaýsa?“

Bolýan wakalaryň syrlylygy *ol adamy* howsala salyp ugrady. Hasyr-husur telefona ýapyşdy.

- Oglum gyssagly gel, saňa görkezjek zadym bar.
- Menem bir ýumuşa çykyp barýan. Kaka, agşam barýan diýdimä.
- Köp wagtyňy aljak däl.
- Kaka häzir düýbünden mümkin däl.
- Bor-da onda...

„Bulam gereklense bir iş tapynar.“

Ol adam gyssanyp ýene diwanyň aşagyna seretdi. Ýylan gaty arkaýyn ýatyrdy. *Ol adam* eline pol ýuwulýan agajy alyp ony dürteklemäge başlady. Ýylan has aňryk çekildi. Aňryk çekildigiçe-de *ol adamyn*ň beter göhi gelýärdi. Birdenem ýylan guýrugy bilen kakan ýaly etdi. Agaç jorta döwüldi. *Ol adam* elindäki döwük agaja geň galyp bakdy. Ol beýle bolar diýip asla garaşmandy.

„Bu oglum ikimize-de aldyrtmaz. Zoologiýa institutynda ýylançylar bolmaly. Olary örüzsem, ýylanam gözüme görünýän bolsa? Uly binaň ýedinji gatynda ýylan näme işleýär?! Onda bu agajy men döwdümmi? Ýa bijaýrak urup döwäýdimmikäm? Ýok-la guýrugyny kakanyňy gözüm bilen gördüm-ä. Göwnümedir. Iň gowsy ýataýyn. Onda-da şu diwanyň üstünde!“

Ol adam şeýle etse dogry bolar diýen netijä geldi. Özüni ynandyrmaga çalyşdy.

„Hemmesi gallýusinasıýa. Sen alym adam ahyryn. Häzir bir zatjyk garbanmaly-da ýatmaly. Arkaýyn, ähli damarlaryňy gowşadyp, hindi ýogalary ýaly ýatmaly. Dynç almaly. Ýüregiňem ýerindedir, ýylanam ýok“.

Ol adam N.-iň getiren zatlaryndan günortanlyk edinjek boldy. Emma iýibem seri bolmady. Diwanyň aşagyna ýene bir gezek seretdi. Ýylanyň şol ýatyşydy. Ýene içinden gallýusinasıýa diýip gaýtalap, özüne zor edip diwanda süýndi. Aňy ýadan bolmaga çemeli, ýuwaş-ýuwaş uka gitdi.

Düýşüne jigisi Halyl girdi.

- Halyl... Halyl... Halyl jan senmiň asyl? Ýogalanyňa baryp näçe ýyl geçdi!? Ýa menem äkitmäge geldiňmi? Dodajygyň çapylan ýeri şindem bitmändir.

- O hiç. Sen bu oglanjygy görsene?

Halyl ýanyndaky ýedi-sekiz ýaşlaryndaky bir oglanyň başyny sypap durdy hem ýyly suw ýaly jana ýakymly sesi bilen geplemesini dowam etdirýärdi.

- Muňam ady Halyl. Seň agtygyň.
- Meniň agtygym ýok.
- Bar, ýöne dünýä inenenok.
- Dünýä inenok?
- Hawa, dodagynyň çapylaryndan gorkýar.
- Sen oňa aýtsana, dodagy çapylmaz. Ataň seni gorar, hiç kime ýykdyrmaz, ýanyňdan aýrylmaz diý.
- Ol saňa ynananok. Enesinem...
- Enesinem, senem men ýykmadym-a?
- Menem aýydýan welin, onda näme üçin ejeň ony urdy diýýär.
- Seniň ýeriňe men ýykylan bolsam ejem seni urarmydy? Urmazdy. Urmazdy gerek?
- Ejem gaharjaň-a.
- Gaharjaňam bolsa seni urmazdy. Urmazdy, urmazdy...
- Ol poýezddenem gorkýar...

Nämä ýañzydylýanyňa düşünen *ol adam* öýkesi içine sygmaýan, emma ony daşyna çykarmagyňam ugruny tapmaýan çaga ýaly bogazy dolup, mundan artyk gepläp bilmedi. Şol bir wagtky poýezd öňünden şakyrdaş geçmäge durdy. Halylam, oglanjygam poýezdiň aňry tarapynda galdy. Halyl yzyna öwrüldi-de ýuwaş-ýuwaş daşlaşmaga başlady. Poýezd geçip gidende olar eýýäm ýokdy. Bogazy dykylan *Ol adamyň* sesi öz içinde galdy:

- Dur Halyl. Meni bagyşla. Halyl jan men näme üçin seni dirikäň häzirkim ýaly gowy görmedimkäm?

Birdenem pişik oýnaýan ýaly ýylan oýnap oturan öz oglanjygyny görüp, *ol adam* tisinginip oýandy.

Gyzaryp ýaşyp barýan Günüň şapagy penjirä, gana boýan ýaly, gyzyly reňk çäýypdyr. *Ol adam* diwandan düşmän onuň aşagyna seretdi. Alagaraňkyda ýylanyň bardygy saýgarmady. Ýylan gidendir öýdüp begenjine tarsa ýerinden turup çyrany ýakdy. Ýene-de diwanyň aşagyna seretdi. Ýylan gitmändir. *Ol adam* oturgyja özüni goýberdi. Könelip giden oturgyç onuň agramyna jygyldap gitdi.

- Oglum geler welin muny öldürerin.
- O seniň ruhuň bolaýmasyn?
- Ruh diýdiň, ýene diýdiň. Men bilýän, öldüň gutardy. Ruh näme işlesin?!
- Ýaňky Halyl näme? Sen ýaňy onuň ruhuny öýkeletdiň.
- O bir düýş. Derdi kekirdegine ýeten adamyň düýşi.
- Bilýäňmi näme, sen bir wagt pygamber pygamber bolýan bolanda daşlanmazdy diýipdiň. Sen Halylly dirikä gowy bolany üçin ýigrendiň, pygamberi hem pygamber bolany üçin seniň ýalylar daşlady.

Ol adam gözünü ýumdy. Ýene uzaklaşyp barýan poýezd gözüne göründi. Ýalpa gözünü açyp saçyny penjeledi. Bir seretse diwanyň aşagyndaky ýylan daşyna çykyp barýar. Onuň towlanyp akyp baryşyny görmäge göz gerekdi. Özünden, dünýesinden göwni hoş, towlanyp, süýkenip, her bir hereketinden lezzet alyp akyp barýar. Ýogsa gözünde gorkunçlyk, agzynda zäher. Teni dagam buz ýaly, içinde ýüregi bara meňzänok.

„Kleopatra-da ölümsizligiň bakylyga alyp gitmegini - özüni ýylana çakdyryp ölmegi saýlap alypdyr. Gitme, gel ýylanym, gel ruhum. Isleseň çak, isleseň öp. Menem seni saýladym“.

Towlanjyrap barýan ýylan bu çakylygy eşiden ýaly yzyna gaýtdy. *Ol adam* dişini gysyp, ýylanyň gelip çakaryna garaşyp oturmaga güýjüni jemledi. Ony guýrugyndan tutup ýokary göterşini ýatlady.

„Indi näme birden gorkup başlaberdim? Kleopatraň ölüşi gorkuzdymy? Kāškā Kleopatra bolsaň öleniňe-de degýär. Bu dünýede ejirden başga gören, armandan başga çeken zadym bolmady. Indem öz aýalymy özüm çagyryp ölmelimi? Ýanymda ne janym galdy, ne-de janyňkam. Halas ediň diýip gygyrsamam dadyma ýetişjek ýok.“

- Kaka, näme ýatyrmyň? Açsana gapyny.
- Oglum, jan oglum. Häzir bardym.

Ol adam suwa gark bolmakdan gorkup barýanyň kenary görüp begenşi hem oňa ýetmäge gyssanşy ýaly gapa tarap ýönelenden, hälden bäri parahat ýylan, haşşyllap önüni gabady.

- Küş ýok bol. Men saňa näme etdim. Küş diýýän. Ýogsa-da häzir bogazyma sygdygyndan gygyrýan.

Ýylana seniň gykylygyň bildirýän ýeri ýok. Ol gazap bilen kellesini galdyrdy. Sähel artykmaç hereket etse öljekdigini aňan *ol adam* doňan ýaly bolup galdy.

- Kaka. Ýa hammamdamyň?

Onuň dili tutulyp, ogluna jogap beribem bilenokdy. Ol edil ýaňam ýylany çagyryp „Isleseň çak, isleseň öp“ diýip durdy diýseň ynanar ýaly däl. Ýene-de ýylanyň özi köşeşdi. „Diýenlerimi bitirmeseň janyňy jähenneme iberäýerin“ diýip elindäki ýesir guluna hökümni aýdyp gutaran zalym ýaly gyňyr-gyňyr seredip, tovlanjyrap ýene diwanyň aşagyna girip gitdi. *Ol adam* şindem ýerinden gozganyp bilenokdy. Aýaklarynda ysgyn mydar galmandy.

- Kaka.
- Bu gezek oglunyň sesi has gaty çykdy.
- Barýan.

Gapyda garaşmakdan ýadap göwünlerine her zatlar getirmäge başlan ogly bilen gelni içerden gelen gyryljyk jogaby zordan eşitdi.

Ol adam bolup ýören zatlary ogluna gürrüň bermekden bireýýäm ýüz öwrüpd. Muny oňa ýylan tabşyryp giden ýalydy. Çyrany ýakdy. Diwanyň aşagyndaky ýylanyň sowuk hem içinden geçip barýan gözlerine ýene bir seretdi. Baryp gapyny açdy. Oglunyň gaharyna-da, öýkesine-de üns berenokdy. «Uklaýypdyryn» diýdi. Onuň „Hany bir zatlar görkezjek diýýärdiň-ä“ diýmesine „Näme görkezeýin? Şonuň ýaly bir gep tapmasam gelyňizmi näme?“ diýip jogap berdi. Onam diliniň ugruna „isleseňiz gaýdyberin“ diýen ýaly aýdyp goýberdi. Ogly aşhanadaky gelniniň ýanyna turup gitdi.

- Näme diýýär? Görkezjek zady näme eken?
- Şoňam bir görkezen zady bolarmy?
- Gyýw bolşuň nähili, o seň kakaň.
- Şeýle kakaly galanymdan sopbaş ýetim galan bolsam gowy bolardy.
- Saňa-da düşer ýaly däl. Birdenä kakam, kakam diýip ölüp-öçüp barýaň, birdenem saňa kaka gerek däl.
- Ýaňy bir sagatlap gapyny bilgeşleýin açmady. Biz binamys, şonda-da gaýtmadyk. Diwanyň üstünde bir nokada diňkesini diken bolup oturşyny göreňokmy?
- Senem telefon eden badyna gaýdaýmaly-da.
- Hawa-la, men atamyň melleginde işläp ýörendirin, gaýdasym gelen wagty gaýdyberer ýaly.
- Häzir naharyň başynda açylşar.
- Men bilýän, ol diňe ýokardaky N-ini göreňde açylar. Häzirem şol geljek diýendir. Ejemem şuň näzini çekmekden bizar bolup öldi.
- Goýsana könäni ýatlamaňy. Baraýsana kakaň ýanyna. Men häzir aýyja çay elteýin. Ýene bir gezek ýanyma göçip gel diýip gör. Şol sary içýanyndan arasyny açjak bolaly. Jaýyňy satyp maşyn äbereýin diý. Özüçe ýoklar kileň maşynly.
- Göçeli diýseň beter jyny atlanar.
- Onda-da ýumşaklyk bilen ýene aýdyp gör-dä. Bolmasa oglumyzyň boljagyny aýt. Begener. Olam agtyk küýseýändir.
- Haý näbileýin.

Hakykatdanam *ol adam* oglunyň „Kaka doktorlar bir „myş“ tapdylar. Ogul agtygyň bolaýjak ýaly“ diýmesine ilki üşerildi. Halyly düşüşünde görüşi ýadyna düşdi. Soňam „Seň habaryň ýok. Oň dünýä inesi gelenok“ diýdi.

- Düşünmedim, o näme diýdigiň boldy?
- Dodagynyň çapylaryndan gorkýar.
- O nähili dodagynyň çapylaryndan gorkýar?

Oglunyň bu sowalyna *ol adam* jogap bermedi. Ýene-de bir nokada diňkesini dikip oturmasyny dowam etdirdi. Ogly kakasynyň bu düşnüksiz gepine düşünjek bolup derde galdy. Ahyrynda-da „Siz çaga seretmegi oňarasyňyz ýok“ diýdigidir diýen netijä geldi. Entek öýlenmäkä kakasynyň „Oňarsaň ýokary bilimli gyza öýlengin“ diýip bizar-petini çykaryşyny ýatlady.

„Aýna ýokary bilimli bolmanda-da, bir çagany idetmäni ilçe oňarar. Bu adamyň ýürek bulamadan başga işi ýok“. Sahy beýleki jaýa geçip bir ýerlere telefon etdi.

- Kaka, hezil edip, bile palow iýäýjekdik, biziňki boljak däl. Işden gyssagly gel diýýäler. Haçan boşajagymam belli däl. Ýatylmanka Aýnany gelip äkidäýmesem.

Oglunyň gitmekçidigini eşidip *ol adamyň* ýüzi açyldy.

- Ýok, gelniňi ýeke goýup gitme. Özüme borluk palowy özüm bişirerin.
- Etini gowurypdyr.
- Bolýa, bolýa. Seniň işiň şu tarapy ýaman-da. Onda-da gaýrat et, işläber. Palowy ýene bir gün iýeris.

Ogly-gelni ýüzlerine urlan ýaly bolup çykyp giden soň, *ol adam* diwanyna nazaryny aýlady. Indi onuň aşagyna seretmek hökman däl. Ýylanyň öňki ýatan ýerinde gözünü bir nokada dikip ýatany ikuşsuzdy. *Ol adamam* öýünde durasy gelmän geýinip, daşary çykarman boldy. Ýöne nirä, kimlere gitmeli?

- Gowsy restorana gideýin. Bolmasa «ýokardakyny» ýoldaş edinäýerin.
- Ýoldaş nämäňe gerek?
- Seniň gapylyp oturmagyň üçin gerek.

Hernäçe çetime degse-de men sesimi çykarmadym. *Ol adam* geýnib daşary çykmak üçin gapyny açsa, gapyda «ýokardakysy» ýyljyraklap dur.

- Çagyrmasaňam geläýendirin.
- Men seni alyp restorana gitjekdim.
- Hany ol gysyr geçi gelniň palow bişirmedimi?
- Etini gowurdy öýdýän.
- Biz hiç ýere gitmeris. Häzir palow iýýäs. Ogluň dagyny ýörite kowduň gerek? Görseň ýürejigiňi bilip durandyryn.
- Ýüregimden öňürti sen şu diwanyň aşagynda nämäň bardygyny bil.
- Näme bilmän? Oň aşagyny düýn özüm ýuwдум.
- Ömrüllaňda-da bilmersiň.
- Näme baýrak goýýaň?
- Islän zadyňy.
- Doglan günüme bir gowy köwüş.
- Gepleşdik.
- Seret, özüm saýlajakdyryn.

Ol adam baş atdy.

- Onda... Gyş köwüşüň, köneje çemodan, içinde kagyzlaň bar. Onsaňam kir ýuwulýan maşynyň deşilen şlangasy. Bolany.
- Bolanymy? Hany indi bar-da seret.
- Düýn-ä şo zatlar bardy. Soň başga bir zat sokansyň-da.
- Hiç zadam sokamok. Ýöne gorkaýmagyn.
- Näme bar?
- Gör-dä näme bardygyny.

N. diwanyň aşagyna seretdi.

- Hih, ýylan!
- Gorkma, gorkma.

„Gorkma“ diýse-de N.-niň zähresiniň ýarylan ýaly bolanyny görüp, özüniňem ýüzünde gan-pet galmady.

- Waý oň ullakandygyny! Ýene gorkma diýýäň? Meni oňa çakdyrjak bolduňmy?
- Ýok.
- Onda näme seret diýdiň? Jaýa girmänkäm saklasaň bolmaýarmy? Dogryňy aýt. Maýsanam şeýdip gorkuzyp öldüripmidiň?
- Aýdýanyň näme? Men...
- Hawa, sen?
- Men ondan gorkamok. Guýrugyndan tutup görkezeýinmi?
- Waý tutma, waý tutma. Men gideýin, soň näme etseň edäý.

Bolup duran zatlara düşünýän ýaly ýylan diwanyň aşagyndan çykdy-da, öňküsi ýaly haýbatly hem keýp bilen süýnüp gapa bardy.

- Gapyny näme ýapyp goýduň? Açyk bolan bolsa çykyp gitjek eken.
- Gapy bolsa ýapylar-da, men nirden bileýin çykjagyny?
- Sen ony ýörite getirensiň. Häzir ikimizem çakyp öldürer. Ähli syrymyzam ile jar bolar.
- Gorkma. Stolyň üstüne çyk. Eliňe-de şuny al.

Ol adam elleri titireýän N.-e döwülen taýagy berjek boldy.

- Oňa bunyň nämejik?
- N.-uş, sen gorkma. Ol degmedige degenok. Seret arkaýyn ýatyr.
- Sen bilýäňä, ýylandan nähili gorkýanymy? Meni näme üçin çagyrdyň?
- Özün geldiň-ä.
- Men guraýyn. Dözmän yzyňa düşüp ýörün. Ýok et muny. Polisiýa jaň et.
- Polisiýa oňa näme etsin?
- Näme eder, tüpeňläp öldürer. Näme dursuň? Jaň et.
- Ýok, öldürtmäli. Dözemok.
- Muň diýýänini! O saňa şeýle bir dözer. Telefony ber bäri.

Ol adam telefony bermedi. Gapa tarap yöneldi.

- Men häzir gapyny açayyn, çyksyn gitsin.
- Dur, gitme. Çakar. Seni çakyp öldürdigi men gorkymdanam ölerin.
- Gorkma ol meni ýañam çakmady.

Ol adam gursagyny elleşdirdi-de, ýüreginiň urmaýanyny görüp ýylana garşy ýöräp ugrady. Ýylan *ol adam* özüne golaýlaşdygyça kellesini galdyrýardy, diwanyň aşagyndaky ýaly busjaga meňzemeýärdi.

- Küş, küş diýdim men saňa.

Birdenem ýylan kellesini aşak goýberip, *ol adamyň* önünde süýnüp ýatyberdi. *Ol adam* çommalyp ýylanyň kellesinden sypasy geldi. Ähli gorkusy birden nirädir zym-zyýat boldy. Ýylany eline aldy.

- Goýber çakar, çakar. Waý! Waý!

Ol adam baryp gapyny açdy. Ýylan onuň elinden näz bilen süýnüp düşdi-de, soňam açyk gapydan çykyp gitdi. Onuň yzy bilen N.-em zym-zyýat boldy. *Ol adam* onuň zyndan:

- Nirä? Restoran... – diýip galdy.

Töwereginiň boşap galanyňa *ol adam* ilki bir hili boldy. Edil ýañam gapyň agzynda haşşyllap ýatan ýylanam, doglan gününe köwüş aldyrasy gelýän N.-em birdenkä ýitip gitdi.

- Sen olary kowmadyň ahyryn?
- Gümlerini tapsynlar-la.
- Dogry aýdýaň, seni däl, gümlerini tapsynlar.

Ol adam gaty parahatlyk bilen kitaplarynyň ýanyna bardy. Ýene M.-e «sen tetellini elimden gelse kepje pil bilen ýylan kerçän ýaly kerçärdim» diýeni aňynda aýlandy. Kitaplaryň

üstünden keseligine sokulan papkadan bir ak kagyzy çykardy. Stolunyň başyna geçdi. Kagyzyň ýüzüne owadan edip „Ýürek ölümi“ diýip ýazdy. Soňra täze setriden ýazmasyny dowam etdirdi.

„Eger ýüregim ölen bolsa, men näme üçin «ýokardakyň» erbet gorkanyna gynandym? Näme üçin ýylany öldürmän goýberdim?

Eger ölmedik bolsa, onda näme üçin men ýylany elime alamda gorkmadym? Näme üçin ne begenjimden, ne-de gorkudan ýüregim gürsüldemedi? Elimde ýylan tutsamam, ýa biriniň elini gyssamam indi maňa tapawudy ýokmy? Ýa men ony kerçemelimidim?“

Ak kagyzyň ýüzünde şygyr-şygyr ýöreýän ruçkasyny saklady.

- Ýazyjym, sen barkaň bu zatlary nämäme ýazyp otyryn-a?
- Ýazanyň gowy. Bolýan zatlardan baş çykarmagymyz gerek. Ýaňky ýylan nireden geldi?
- Menem haýran? Men oňa-da, ýüregimiň ýoklugyna-da galýusinassiýamyka diýipdim.
- Bilýäňmi näme, sen şu günden beýläk ähli bolýan zatlary ýeke-ýeke ýaz. Beýle-beýle zatlary entek hiç kim başyndan geçiren däldir.
- Ýazgylaňny tassyklamaga gerek bolar öýdýäňmi?
- Biri tassyklar ýaly, men ýalan zat ýazamok
- Onuň ýalandygy, çyndygy hiç kimi gyzyklandyrmaz. Her kim „Bu bolup biljek zatmy, ýa-da ýok?“ diýer.
- Ahyrynda ýüregiň ýokdugy belli bolar ahyrin.
- Nädip? Doktora barar öýdýäňmi?
- Başga çäräň barmy?
- Ýazanlaryňa ynansynlar diýip doktora baraýynmy? Ondan-a gowsy hiç zadam ýazma.
- Sen alym adam. Pawlow öz ölümünüň gelşini ýazdyrypdyr ahyrin?
- Men Pawlow däl.
- Pawlowyň itlerinden birem dälmi, şeýle dälmi?
- Ýok, şeýle. Biziň hemmämiz tejribä ýaraýas.

Ol adam önündäki kagyzyň ýüzündäki „Ýürek ölümi“ diýip ýazanyna gözünü aýlady-da, ony düýrläp zyňyp goýberdi. Arkaýyn aşhana geçip eti gowurlan palowy bişirmäge durdy.

- Häzir jaň etsem oglum öýündedir.
- Ol işden çagyrdylar diýip gitmedimi näme?
- Diýibersin. Häzir jaň etsem öýdedir.
- Öýde däldir. Her kime özüň ýalydyr öýtme.
- Ol mendenem beterdir. Mendenem bir basganjak galarak, ol meniň dowamym.
- Goýsanaý.
- Jedelmi?
- Öýde bolsa näme diýjek?
- Hany barlap göreli...
- Alo, Sahy, özüňmi?
- Hä, kaka? Keýpinemi?
- Göni öýe gaýdansyň diýip jaň edýän.
- Häzir eşigimi çalşyryp gitjek. Näme gulluk?
- Gulluk – dulluk. Sag-aman işle.
- Dulluk ýadadan bolsa, öýlenäý.
- Öýlenjek bolsam wagtynda öýlenerdim. Indi meni kim başyna ýapsyn.
- Ilçilikdir, tapylar. Oýun däl, ugruna çyk diýseň-ä daş edeýin?
- Goýsanaý, seňem tapýan zadyňy.
- Dogrudan. Ýaňy öýde-de şony aýdyp bilmän kösenip otyrmydyň? Öňdenem öýlen diýjek bolup ýördüm. Illeň kakalary ýetmiş ýaşabam öýlenip ýör.
- Aý, bir gäbi azandyr-da.
- Ýok, kaka, aýal garraňsoň gerek diýýä.
- Kimaý ol?
- Bile işleýän ýoldaşymyň kakasy. «Ýokardakyňam-a» bardyr?

- «Ýokardaky» diýýäniň kim?
- Kaka, sen meniň nirede işleýänimi bilýäňä. Dogrudan, göwni söýen ýylan etini iýer.
- Ýylan etinimi? Ýylan etini iýsem özümem ýylan bolaýmaýyn? He-he-he.
- He-he-he...
- Ýaşymyň soňunda ýylan etini iýdirjek-dä sen maňa. Bor-da. Alsak öýe-dä eýe bolar ol?
- Ýogsa-da aýal edinip alaňsoň öýüňe eýe bolar-la.
- Hany telefonda biderek gürrüňi goýaly. Işden sypynyp bilseň geläý diýjek bolýan.
- Maslahaty dowam edeli diýseň barjak. He-he-he.
- Gelmeseň ýagdaýyňa seret. Palow-a häzir bişer.
- Sypyp bilsem bararyn, ýöne söz bermäýin. Baramda birden gapy ýapyk bolmaz ýaly ilki jaň edäýeýinmi?
- Edäý, ýöne indi ýapyk bolmaz...

* * *

- Sen ony utandyrak bolýaň, gördüňmi nätdi? Aýtdyma bir basganjak ýokarydyr diýip, Göwni söýen ýylan etini iýer diýýär. Öýlen diýýär. Umuman dogry pikir.
- Ýüregiň ýiteni ýürekdeşiň ýoklugyndanam bolup biler.
- Bundan soň meniň ýürekdeşim hälki ýýlandyr.
- Hiç aklyma syganok, ol nirden çykdy? Töwerek beton, asfalt, bir giden adamlar. Şeýle ulalýança hiç kim görmändir. Özüm hiç kimi çakmdyr. Çakan bolsa, bilinerdem, öldürlerdem.
- Ol ýylanam däl bolaýmasyn? Biz ýaly adamdyr.
- O nähili?
- Işde siňek diýilýänem bar, äýnekli ýylan diýilýänem.
- Olaňky bir lakam. Bilýäňmi seniň lakamyň näme?
- Ýok.
- Bilýäň, boýun alasyň gelenok.
- Kölegesiz diýäýäler öýdýän.
- Kölegesizni ýüreksizden tapawudy näme?
- Tfu, hemmesem edebiýatçylardan. Ýürekde mähir barmyş. O nämäň mähiri? Gaharam, ýigrenjem, mähirem... ýene näme?.. gaýgy-aladaňa çenli hemmesi beýniden gaýydýar. Olaryň döreýän ýerem beýni, işleýän ýerem beýni. Ýürekde gandan başga zat ýok. Ýogsa-da, subut etsinler. Ýüregiň haýsy damary, haýsy öýjügi mähirden dolumyş? Beýniň belli-belli öýjüginu gyjyndyryp adamy agladybam bolýar, güldüribem. Ýürekde ýok ahryryn beýle zat! Diwara ýürek bilen peýkamyň suratyny çekip ýören nadanlardan tapawudymyz ýok. Hany ylym? Günäsini dökjek bolup, oduň üstünden towsup ýörenlere gülmelem däl. Biziňem şolardan artyk ýerimiz ýok. Bar zat ýürekdemiş?! Wraç bolmaly ekenim. Şo ýüregi elime alyp myžžygy çykýança öwrenerdim.
- Sençe öwrenen bardyr.
- Bar bolsa näme üçin ýazmaýalar?
- Ýürekde hiç zat ýok diýip ýazsynlarmy? Kim ony bilenok?
- Uf, şu dünýedäki ýasama düşüňjelerden şeýle bir ýadapdyryn welin sen goýaý.

* * *

Ol adam biygtyýar döşüne baran elini meniň seredýänimi görüp, ýuwaşjadan aşak goýberdi. Syr bermejek bolup hiňlenjirän, ýyljyraklan boldy. Ýüzünde welin ýylmanaklygyndan nam-nyşan galmadyr. Gözlerine sähel bahana tapylsa ýaş aýlanjak bolup durdy. Aýagyndaky öýde geýýän köneje, mata şypbygynda nazary saklandy. Ol şeýle mähremdi, mähribandy, eger ölseň soň ony geýjek gümanyň bolmaz... Bujagaz çäýnekden çäýy belli günleriňe gelenler içir.

Ol adamyň göwnüne gözüne ilen zat ondan aýrylyşyp barýana döndi. Ýerdäki köneltip ugran fabrik halysyna, köpden bäri reňk-bejergi görmedik jaýynyň diwaryndaky suwagynyň

gopanja ýerine çenli. Ol ýuwaşlyk bilen oturgyçdan turup, beýleki jaýdaky düşegine geçdi. Düşegi adatdakysyndan has ýumşak ýaly boldy. Aýakuçdaky eplengi ýorgany emäý bilen ýazdy, ýapyndy.

- Nähili ýyly! Ysam öz ysym... Bu zatlary taşlap ölüp ötägitmeli bolarmykam? Men entek garramogama? Meniňem hakym bardyr-a il ýaly pensiýa çykмага? Bu kesel nähili kesel? Atuw berlen ýaly şeýdip duýman durkam, ölüp gidibermelimikäm? Atuw berler ýaly günäm näme? Ýekeje özüm aýlyjagyma kaýyl, ýaşapjyk ýördüm... Ýok, ýazyjym, entejik ýaşap ýörün...

Ol adam soňky sözlerini diýip diýmän düşeginden turdy. Gaşlary welin ýazyлмаýardy. Gije bir çene baranam bolsa geýinip daşary çykdy. Tomus gijelerinde howa has ýakymsyzdy. Bir gyzyp, bir sowaýan şemal ýapraklary darap iki ýana at salýardy. Holha gara pişik mawy gözlerini ýaldyradyp zibilhanaň arkasyna aýlandy. Biri-birine degiş duran beýik jaýlaň arasyndaky darajyk köçe bilen uly ýola tarap sowulan *ol adam* nirä, näme üçin barýanyňam pikirini etmeýärdi. Hiç kimi, menem diňlemän, dünle ýaly ýöräp barýardy. Ine-de uly ýol. Maşynlaryň sary çyrasy, köçeleriň çyrasyň sarysý... Aýam ýokarda saralyp, tegelenip dur. *Ol adam* sarylyga düşmejek bolup töwerekden başga reňkleri gözleýärdi. Emma, hatda gara asfalt köçe-de çyraň ýagtysyna saralyp görünýärdi. Ýene biraz ýörese dynç alar ýaly edilen kiçiräk meýdança çykjagy aklyna geldi.

Bu meýdança *ol adam* her gün irden ylgamaga gelerdi. Meýdança ala garaňkydy. Onuň isleýänem şoldy. Ortaradaky çüwdürim kiçeňrägem bolsa bagyň howasyna täsirini ýetirýärdi. Meýdançaň oturgyçlarynyň birinde kimdir biriniň oturany göründi. *Ol adam* ony birbada tanamasa-da, ýakynyna gelenden soň tanamajak gümany galmady. Bu Ybraýym gojady. Olam tanady. Indi salamlaşmazlygam mümkin däl. Ýogsa, gojaň bolup oturşy gaçgynynyň adamdygyny gözüňe dürtüp durdy. *Ol adama-da* hiç kim gerek däl. Salam berse-de, elleşip görüşmedi. Ýene goja salamdan soň dil ýarman oturmagy özüne aýp bildi.

- Giçläpsiň-le?
- Aý, hawa. Ýatmankam gezim edeýin diýdim.
- Oňarypsyň. Şeýtseň rahat ýatarsyň.
- Gezim edeniň bilen rahat ýatyp bolýan bolsa bolaýmajakmy?
- Hä näme beýle? Güni seniňkiden rahat adam ýokdur diýýädim. Ýa ýekesirejek bolýamyň?

Ybraýym goja bir ýana süýşüp oturgyçda ýer açdy.

- Ybraýym aga, men oturmaýyn. Ýekesiremekdenem beter, mesirgejek bolýan bolaýmasak, bizde başga dert ýok.
- Meslikden beter dert gerekmi? Mesligi goýun göterer, oňam garasy diýilmeýärmä näme?
- Şo-da. Özüňem ýagşymyň, Ybraýym aga?
- Biziňkem näme, „Dert ýamany garylykdyr ýaranlar“ diýilýän-dä... – diýip, goja kikir-kikir güldi.

Bu gülki *ol adamyň* has hem kejebesini daraltdy. Hoşamaýlyk edibem durman ol ýoluny dowam etdirdi. İçinden Ybraýym gojaň ýeke gyzynyň gaçyp durmuşa çykyp, iki sany öýeräýmeli ogullarynyňam bir biderek zadyň üstünde oňuşman, kiçisiniň ulusyny pyçaklap öldüreni, soň onam türmede agasynyň dostlarynyň öldüreni hakynda eşidenlerini ýatlady. Gaçyp gidende ýüzüni görmen diýen gyzyny öýüne göçürip getirip, giýewisi bilen bir ýerde ýaşamaga mejbur bolan Ybraýym gojaň, öýde-de karary ýetmän, köplenç daşardadygyny *ol adam* bilýärdi.

- Menem oglumyň ýanyna göçüp baraýsam, Ybraýym aga ýaly daşarda günümi geçirmeli bolaýmaýyn?

- Seniňki edil beýle bolasy ýok. Töweregiňe seret, adamlar ýüzüniň tapawutly bolşy ýaly, gün geçirsem başga-başgadyr.

- Şonda-da öz çatmaň öz çatmaň bolaýmasa.

- Sen janyçkalaňdan aýrylyp bileňok. Adamyň nähili duýgyny başdan geçirip, aňynda nähili pikir öwürýändigini daşyna aňdyrman bilýäni, uýat ýerini ýapýanyndanam gowy ýaly bolup dur.

- Dage näme. Ýör, öýe dolanally.

Ol adam öýüne gelşine ýatmak bilen boldy. Çyralary söndürende aňynyňam pikirlenmek ukybyny söndürüp ýatasy geldi. Kellesine näme gelse kowýardy. Oýanmaga synanşan islendik ýatlamasyny bada-bat öçürip hiç zady ýatlamajak bolýardy. Kellesi soňa-baka içiniň goşy zyňylan boş sandyga döndi. Diňe şondan soň uklap galdy. Düşüne Maýsa girdi. Ol heniz gyzka çolaja köçede duşuşylary göz önünde janlanmaga başlady. Maýsa nähili owadandy! Alabaharda üstüniň gary erän, göklüğinden ýaña gözünü iýip barýan hakyky maýsalyk meýdanyň owadanlygam onuň ýanynda hiç zatdy. *Ol adamyňam* şol bir wagtky ýigitligi. Ilkinji gezek Maýsaň uzyn saçyny goşawujyna ýygnanda owuçlary zerden doldumyka diýipdi. Olaryň hem ýumşak hem parlaklygy haýran edipdi. Soň Maýsaň elleri! Inçeden uzyn barmaklary! Barmagyndaky ýüzügi bahana edip ilkinji gezek Maýsaň elinden tutdy. Beýle batyrlyk edip bilenine begenjinden ýüregi agzyndan çykaýjak bolýardy. Elinden tutup durşuna, göge galkmaga başlady. Kalby heýjana geldi. Şatlygy ony asmana çüwdürlen suw mysaly göterip alyp gidip barýardy. Ganaty ýok, uçýardy. In esasy sam ýeke däl, Maýsasy bilen. Ýa bu Maýsaň ruhumyka? Uçup o dünýä... Birdenem Maýsa elinden sypyp aşaklygyna gaýtdy. Aşakda ýer. Asfalt. Ýoluň gyrasyndan geçýän trotuar. Maýsany ýere ýetmänkä tutjak bolup, aşak inmekçi boldy. Emma göwresi gaýyp, towlanyp hiç aşaklap bilmedi. Hernäçe yhlas etse-de, duran ýerinde towlanjyrap durmakdan başga zady başarmaýardy. Towlana-towlana ol ýylana öwrüldi. Onýança-da Maýsa ýere ýetdi. Öňküje ýatan ýerinde, hol aşakda gyzyly nokada öwürlip, gana bulaşyp ýatyr. *Ol adam* elini, aýagyny galgadyp aşak inmekçi boldy, emma ne eli bardy, ne-de aýagy, howada gaýmasyny dowam etdirýärdi. Niredendir bir ýerden N. we soňa meňzeşler peýda bolup biri onuň agzyna suw damdyrjak bolýardy, ýene biri krosword çözdürjek bolup sorag berýärdi. Olar daşyny gallapdylar. *Ol adam* elsiz göwresi bilen towalnyp, haşşyllap, kellesini bulap olary kowjak, aşakda ýatan Maýsasyny görjek bolýardy.

Aşakda, Maýsaň ýanynda bir ýerden ejesi, soň kakasy, soň *ol adamyň* ejesi-kakasy peýda bolup, tirediş garyndaşlaryna çenli adamlar toplanyp ugrady. Gelenem *ol adamy* soraýardy. *Ol adam* gaýyp ýören yerinden «Men bärde, men bärde» diýip şubela gygyrsa-da, ony hiç kim eşitmeýärdi. Birdenem deňine guş sypatynda ogly uçup geldi.

«Sen ejemiň ölümüne sebäp bolan...» diýip, üstünde pel-pellemäge başlady. *Ol adam* oglunyň goşa ganatyny, guş sypatyny geň görmekdenem beter, bürgüdiňki ýaly içinden geçip barýan, ýiti gözüne haýran galdy. Ogulam kakasyna ýyrtýy guş ýaly, şeýle aýylganç seredip biljek eken.

- Senmi ýüregimi öldüren? Şeýdip ejeň aryny aldyňmy?

Gaty ganatlaryny şapýrdadyp uzaklaşmaga başlan ogly, kakasynyň yzyndan gygyryp aýdan soňky sözünü eşidip yzyna gaňryldy. Onuň bu gezekki seredişi öňküsiniňem çeni däl. Ol häzir kakasynyň üstüne gonup, egri çüňküni garnyndan geçirjege meňzeýärdi. Ol hakykatdanam yzyna öwürüm etdi-de, ganatlaryny käwagt bir kakyp göni kakasynyň üstüne gaýtdy. Gözüden çokmak isleýän ýaly depesinde pelpelledi. Gaty ganaty bilen kakasynyň ýüzüne urmaga başlady. *Ol adam* kellesini bulap, towlanjyrap ýyrtýy guşdan goranmaga jan edýärdi. Birdenem her goly inçeräk, özi ýaly ýylana öwürlip göwresinden çykdy. Ol muňa begendi. „Gel indi gelip bilýän bolsaň“. Guş gorkarly däl. Ol bir zarbada ýylanlaryň birini penjesine gysyp goparyp aldy. *Ol adam* gopan golunyň agzyna oýandy...

Aşagynda galyp gurşup giden goly şol bir wagtky keçeden geçen gana çygjara goludy. *Ol adamyň* mejalsyz gözleri ýene ýumuldy. Dar basgançakda iki ýana aýlanýan üsti Maýsaly tabyt, düşünden itmesini goýmaýan Ybraýym aga gözüne görnüp ony aljyraňnylyga salýardy. Özüni dürsemek üçin maňa ýapyşyp, dikeljek boldy. Emma dikelip bilmedi. Ony gara basýardy.

Birdenem ölüpdür-de, dört sany sakally adam ony ýuwmaga geldi. İçinde biri aýat okaýardy: «...Kalplarynda hassalyk bolan münafyklar bilen käfirler hem netijede: «Allah bu mysal bilen nämäni düşündürmek isledikä?» diýsinler...», ýene biri doga sanaýardy, beýleki ikisi bolsa özara gybat edýän ýaly düşnüksiz pyşyrdasýardy. Olar hereketsiz ýatan *Ol adamyň* köýneginiň iliklerini ýazdyrmaga durdular. Köýnegini çykardylar. Guşagyny aýyrdylar. Jalbarynyň syrmasy jygyrdap beýnisini gemirdi. *Ol adam* ýuwaş-ýuwaş ýalaňaçlanmakdan

utanjyna, sypmak üçin dyzady. Emma, gymyldabam bilmedi. Bunuň mejalsyzlygyndan dældigine düşündi, özüni ölüp, gatan ýaly duýdy. Ony çyp-ýalaňaç etdiler. Aňy ýerinde bolansoň ol utanjyna näderini bilmeýärdi. Aýbyň bolsa ýaşyrmaly, ýöne nädip? Bialaçlykdan ýaňa ol laýdan çykan gurçuk ýaly birden düýrükýärmikäm, birdenem ýalaňaç endamynyň sypalmasyna gerilýärmikäm diýýärdi. Gaty süňkleriniň aňyrsynda, arkasynyň çep tarapynda, pilçesiniň aşagynda birden-birden sanjyp gidýän agyra çydaman ugrady. Boýun damarlarynyň içindäki ganynyň guýulara ýer tapman, gataýanyny duýdy. Hernä yhlas bilen öli ýuwýan ýaşulynyň daşy mataly ýumşak ellerine damarlary ýumşap, süňkleri gagşap ugrady. Ol özüne janlanarmykam diýip garaşdy. Emma dirilerli däl.

- Meni nämäme ýuwýaňyz? Ýazyjym aýtsana bulara! Görsene, öleňsoň ýuwanam bolýalar! Ölüňem ýuwup, hapasyny gutaryp bolarmy? Men tutuşlygyma, derrew gömülmeli hapa ahyryn...

Öz jesediniň ýuwulşyny oýalykda ýaly görýän *ol adam* gygyrjak boldy. Başarmady. Üstüne perde ýerine deşik-deşik mata tutup, ýene birem suw akydyp, ýaşulylar başagaýdy. Olar bir zada ýetişjek bolýan ýaly howlугýardy. Indi ýalaňaç bedeniniň ýüzünden ýöreýän el ýumşak däl. Onuň aşagynda demirtiken bar ýalydy. Çümýärdi, endamyny gyýym-gyýym gyýýardy. «Beýtmäň» diýmeden geçen, dem-düýtsüz ýatyşy *ol adamy* şeýle jebirleriň berilmegine kaýyl, hatda muny isleýän ýaly görkezýärdi.

- Ýazyjym, wah şu wagt gabaklarymy gymyldadyp bilsemem, diri eken diýşip bujagaz ýaşulylar dyr-pyrak bolar...

Iň ýönekeýje hereketinde – gabagyny gymyldatmasynda şeýle uly many, güýç bardyr öýdüp şu wagta çenli pikirem etmedik *ol adam* gabagyny galdyrmaga dyrjaşdy. Dirilikde özüne-de bildirmän çalt açylyp-ýumulyp duran gabaklar häzir sähelçe-de tirpildemeýärdi. Ähli güýjüni jemläp bir agyr ýüki ýerinden gozgamakdanam beter yhlas edýän *ol adam*, gabagynyň şeýle agyr ekendigine, özüde şony galdyrmaga-da erkiň ýokdugyna gahary geldi. Gahardanam peýda yok. Öldüňmi, öli bolubam ýatmaly. Ol-a demirtiken bilen ýuwulmak eken, etiňi çeýneselerem çydap ýatmaly...

* * *

Ol adam zordan gözünü açdy. Şonda-da, ölüşi, jesediniň ýuwulşy göz önünden gitmedi. Häzirem özüniň ölüdigine ýa diridigine düşüniş bilmeýärdi. Penjireden düşýän ýagty, üstünde ýatan diwany, stoluň üstündäki fonodoskop, kitap tekjesi... gözünüň düşen zady diriligiň alamatydy. Emma ýaşulularyň önünde çyp ýalaňaç ýatyşy, gatan bedeni ölülikdi. Görmedik-tanamadyk ýaşulularynyň onuň ölüsini ýuwuşlary, şonda gabagynam gymyldadyp bilmän ýatyşam gözünüň önündedi. Hatda ýaşululardan biriniň okan aýatam gulagyna gelip durdy.

„O dünýe bu dünýeden azda-kände tapawut etmelidir ahyryn. Ýatan ýerim gabryň içi däl, öýümiň jennet dældigem belli. Ýa dowzahdamykam? Jennetdenem, dowzahdanam ön, eden etmişini, günäni boýnuma goýmak üçin ýaşan öýüme getiren bolaýmasynlar? Eden jenaýaty boýnuma goýulanda jenaýatkär jenaýat eden ýerine äkidilmeýärmä näme?! Onda günämi boýnuma goýjak niredi? Hany Hudaý? Ol öz wezipesini maňa görünmän ýerine ýetirer. Garaşayn, nämeden başlarka?“

Ol adam töweregine diňşirgenip eslije ýatdy. Arasynda ýüregine diň saldy. Emma üýtgän zady duýmady. Deminiň gidip-gelýänine begendi.

„Ýok men diridirin. Meni ýuwsalaram gömmän goýberipdirler. Jaýym gitdigiçe ýagtylýar, diýmek Gün dogýar. Ýüregim urmasa-da demim gelip-gidip dur. Gymyldap bilsem turaryn.“

Gurşan goly, aýaklary çala gymyldasa-da doly diýenini etmedi. Olar erbet agyrýardy. Eline direnib dikeldi, aýaklaryny owkalaşdyrdy. Gurşugy ýazyldygyça aýaklaryna jan girýärdi. Men ellerini owkalap berip oturşyma:

- Ýüregiň ýoklugyndan ganyň kyn aýlanýarmyka? Bolmasa ýene doktora jaň edäý? – diýdim.

- Öň näme gördüm jaň edip? Häzir aýagymyň gurşugy ýazylsa turaryn, doktor nämäme gerek?
- Doktor diýilse seniňki bolanok.
- Men doktordan gorkamok, kesellemekden gorkýan. Doktora ýüz tutduňmy, sen keselli.
- Keselli bolanyň öli bolmakdan gowy dälmi näme?
- Ýazyjym, bar zady gapyşdyrmasana. Düş görüpdirinmi, basyrganypdyrynmy, indem oýandym. Görýäň-ä ölmändirin.
- Menem ölümiňi isläp duramok.
- Eh! Isle sen, isleme sen, ajalym ýetse, öljek däl diýsemem ölerin. Ajalym ýetse diýsem, ajal yzyndan kowalap gelýän güjük däl, bilýän. Her kimiňem ölümi yzynda däl-de, öňünde. Ajaly kowalap ýören biziň özümiz. Ajalym meni ýetmez, men ajalyma ýeterin. Häzir bolsa, ýerimizden turaly.

Ol adam ýerinden turdy.

„Hany gezim edip gelemizsoň rahat ýatjakdyk-la. Haý, Ybraýym goja, men aýtmadymmy rahat ýatmagyň beýle aňsat dälidini“.

Doly özüne gelen *ol adamyň* ýene-de şol gezim eden meýdançasyna gidesi geldi. O ýeri häzir hasam çoladyr. Ýene geýinmek, ýedinji gatdan aşak düşmek *ol adama* ýamaşgan uklamakdan, aýylganç düşleriň girdabyna düşmekden kän enaýy göründi. Ýeňillik bilen geýindi, penjireden daşaryň ümsümligine bakdy. Gören erbet düşüni ýatan ýerinde goýup gidýän ýaly düşegine ýene bir gözünü aýlady-da, ýuwaşja ädimläp jaýyndan çykdy.

Köçede maşyn-gara ýok diýen ýalydy. Tegelek aý aşak iýnib jaýlaryň arkasynda galypdyr. Gara asman patrak ýaly ýyldyzlardan ýaňa buraw bilen deşim-deşim deşilipdir. Meýdançanyň agaçlary başlaryny ýaýkaşyp, pyşyrdaşýardylar.

Görsene muny, Ybraýym goja! Henizem gitmändir. Gijäň içinde çyradan düşýän ölügsije ýagtyda-da, başga biri bolaýmasyn diýer ýaly däl. Öňkü ýerinde, öňküsi ýaly çugtduryp otыр. *Ol adam* bu gezek goja duşanyna begendi. Her nähili ýagdaýda bolsa-da, ýeke-hä däl.

- Ybraýym aga, sizem ýatyp bilmediňizmi?
 - Howaň ýakymy yokmy, şu günler öýe sygamok. Gijämem deň, gündizem.
- Iki adama niýetlenip ýasalan kiçeňräk oturgyçda gyslyşybyrak sygyşmaly boldy.
- Ýeriňi daraldaýdymmy?
 - Göwün sygsa göwre sygar. Sygyşmajak bolsa-da, tutuş dünýä gözüne dar görner, göwün peläkede.
 - Oturgyçlaram dar ýasaýalar.
 - Sen sygdyň dälmi, menem sygdym.

Gojaň ýüzi güldi. *Ol adam* welin çynlakaýlygy küýseýärdi. Şonuň üçin bolsa gerek, ara düşen dymyşklygy uzaga çekdirmän, boş gürrüň başlamanka, gyssanmaç içindäkini daşyna çykardy.

- Ybraýym aga, köpden bari şuny sorasym gelip ýördi. Oňat adam diýýäler, erbet adam diýýäler. Oňat adam nähili adam bolýar, hä?

Gojaň öňünde altmyş ýaşlam bolsa, *ol adamyň* beren soragy ýaş oglanyňky ýaly göründi. Gürründeşiniň gara çynydygyny görüp, Ybraýym aga ardynjyrady.

- Oňat adammy? Wah, şonuň nähili adamdygyny bilip bolsa, her kim şol bolaýmajakmy. Ynha, ejem pahyr bardy, gowy adamdy, şony bilýän. Ýöne nähili gowy adamdy diýseler welin, aýdyp biljek däl. Onsoňam, hiç kimem ejem erbetdi diýesi yok.

Ybraýym agaň ejesini ýatlanda dem alyşam has aňyrdan çykyp, ýüzi ýagtylyp gitdi.

Ol adam „Maňa-ha beýle däl“ diýmän zordan saklandy. Gojaňam ýüzüniň açylmasy uzaga çekmedi. Şu petişlikde-de üşedýän ýaly eginlerini ýygrydy, gürrüňini dowam etdirdi.

- Indi dünýede zyýanlyksyz adama gowy diýibermeli bolupdyr. Biri beýlekä zyýanyny ýetirmeýän bolsa gowy boldugy.

- Her kim şony diýýär. Ýöne bu ýeterlik däl bolaýmasa?!

- Ýogsa ýeterlik boljakmy? Şonda-da kim bolsa bolaýsyn, gabrystanda „Pylany nähili adamdy?“ diýlip soralsa, „Gowy adamdy“ diýip gygyrýas. Özümize gezek gelende-de, şuny islämizsoň diýýäs. Ýogsa, her kimem bilip ýörendir kimiň kimdigini.

- Ybraýym aga, siz-ä gowy adam. Men muny ol-a gabrystan eken, o dünýede sorasalaram arkaýyn aýdaryn. O dünýe diýilýän çyn bolsa?

- Menem ynanamokdym welin, şol çyn bolaýmasyn? Her zadyň soňunda hasap-hesip edilýär. Biz-ä tutuş bir ömri ýaşadyk. Oňam hasaby çykarylsa gerek. Sen maňa gowy adamdy diýip şaýat bolsaň, şolam uly ýeňillik. Şu oturgyçda oturyp kän gezek o dünýede beriljek soraglary özbaşyma çak edip gördüm. Çaşan garry-da, şujagaz oturgyjyň üstünde ýeke özüm, ýary gije o dünýäni göz önüme getirjek bolýan. Günä-de edildi-dä oglum, bu ýaşa çenli. Şol günälemde öz önümde özümi aklajak bolýanam welin başardanok. Hemme zady görýär diýilýän Allañ önünde-hä bu asylam başartmaz. Boýnuňy sallap „etdim“ diýip duraýmasaň aklanyp biljek gümänyň ýok.

Ybraýym agany bu gezek der basdy. Gojaň der gatyşykly ysy *Ol adamyň* burnuna urdy.

- Boş zatlardyr olar Ybraýym aga, özüni horlap ýörme. Bu dünýeden gör näçe adam geçipdir. Ýene-de gör näçesi geçjek. O dünýede olaň baryndan ýeke-ýeke sorag etjek bolsaň, gutarar ýerde gutarjakmy? Bolmajak zatdygy görnüp dur-a.
- Uzaga çekmez, oglum. Men bütün ömrümi saňa aňry gitse bir günün içinde gürrüň berip çykyp biljek. Bir güne-de çekesi ýok-la. O ýerde-hä meniň samahyllymy diňlemezlerem. Saklaga-da „Muny näme üçin etdiň, muny näme üçin etmediň?“ diýerler. On ýyllap alan bilimiňi instituta girende üç soragjyk bilen mugallym kesgitläp oturmanmy? O taýda bolsa...

Goja gürrüňini dowam etdirip bilmedi. Göwünli-göwünsiz gülen bolaýdy. Esli oturyp soň sözüniň üstüni ýetirdi.

- Şol sorag-jogaba çekilende bilner gowudygyň erbetdigiň.
- Oňa çenli bellisi bolmajak bolsa, soňam bilindi näme, bilinmedi näme?
- Sen muny begenýän ýaly edip aýtdyň-la...
- Üýtgeşik begenemogam, gynanamogam. Il bilen gelen toýda baýram diýjek boldum.
- Il bilen däl ogul, ýeke-ýekeden, ýekeje-ýekejeden. Bu dünýede başyňa gelýänlerem, o dünýe-de başyňa geljeklerem şeýledir. Uruşda aýagyny aldyran dostum bardy. Bende häzir biziň göz önüne-de getirip bilmän oturan zadymyzy bir ýyl, hawa-da bir ýyldan biraz köpräk wagt bäre görüp ýatan bolmaly. Şo bende agaç aýagyny tyrkyldadyp: „Wagt-wagt şu aýagym abat aýagymdan gözüme gowy ýaly görünýär. Nirä bassa-da, nämä bassa-da gury agaç-da, bildimem edenok“ diýerdi. Indi men özümi mysal alyp diýýän, içimden: „Özümi tutuşlygymyza şo bendäň gury agaç aýagyna döndük, arassanam bilemizok, hapanam. Tyrkyldan bolup barýas“.

Ybraýym aga ýene gülümsiredi.

- Gowsy gidip ýataly, ýaşuly.

Ol adam tas «ýaşulyşka» diýipdi.

- Ýatylyp bolunýan ýer nire? Menem gideýin-le şo ýere. Hi-hi-hi.
- Wagty gelende goýaslary ýok.
- Göwnüňe degäýdim öýdýän?
- Aýdýanyň näme? Ýok-la, ýok-la.
- Bolýar ýatsak ýataly. Sagadam bir çene barandyr. Menem seniň bilen ýöräýin.
- Ýör ýöreseň, ugrumyz-a bir.
- Hemmäň ugry birdir, hi-hi-hi.
- Ybraýym aga, näçe görgi görseňem, şol gülümsiräp ýörmegi bize-de öwretsene.
- Ony öwrenme gerek däl. Gülüber. Aglasýň gelip bogazyň dykylyp dursa-da gülüber. Aglaýaňmy sen, gülýaňmy sen, baş çykaryp bilen adam bolmaz. Özün baş çykaryp bilseň, şol bes. Bar indi liftiňe münde uç ýokarlygyna. Baryňyz meniň depämde otyrsyňyz, onsoň men neneň aglamaýyn-gülmäýin. Hi-hi-hi.
- Bolýar sag-aman ýatyp turuň.

- Bolýar sag bol. Ukyň tutmadyk gijesi ýaňky ýere baraý men bardyryn. Gülüşesiň gelse.
- Bararyn, Ybraýym aga, hökman bararyn.
- Hökman diýme, hökmanlygy ýok, ýatyp bilseň ýat arkaýyn. Ana, liftiňem geldi.

Birinji gatda ýaşaýan Ybraýym aga bilen hoşlaşyp, *ol adam* lifte mündi. Bir mahal gujagynda Maýsa, o dünýä çenli äkit diýende ýedinji gatda sakga duran lift ony ýene göterip ugrady.

* * *

Bu gün eýýäm ikinji gün, *ol adam* ýüreksiz oýanyp dünýä diňşirgendi. Ir oýanýan köçäň sesi çala gelyärdi. Ýuwaşlyk bilen elini döşüne ýetirdi. Dym-dyrslyk. Maýsaň ýogalan gününüň ertesem ony edil şunuň ýaly ýürekgysgynç ümsümlük gurşapdy, soňam geçipdi. Bu-da geçer.

Telefon jyňňyrdady. Ol adamyň şonam galdyrasy gelmedi. «Yokardakysyndanam», oglundanam ýadapdy. Birdenem işden bolaýmasynlar diýip telefony aldy.

- Hawa.
- Turduňmy, ýigrenji. Uzak gije gorkymdan ýatyp bilmedim. Niräme seretsem seň ýylanyň.
- Men...
- Dur, gepleme. Maňa seň sesiňem ýigrenji...

Ol adam telefony goýup goýberdi. Gaharam gelmedi, gynanmadam. Aşhana gidip çay goýundy. Stoluň üstündäki gap-gaçlary ýuwuşdyryp ýygnaşdyrdy. Çäynegini çaykap oňa käkilik otly çayyndan atyndy. Stoluň üstünde ýatan fonodskoby eline aldy.

- Bu guralyňyz geçen asyryň guraly, ýazyjym. Häzir hiç zada-da ýaranok? Hiç zada. Onuň bilen sesini diňläp bolýan ýürekler däl indiki ýürekler.

Ol adam tapan bu pikirine çyny bilen güldi. Elindäkini bir çete oklap goýberdi.

- Kimde bar seniň diýýän ýüregiň? M.-demi ýa N.-demi? Olar ýalylaňka ýürek diýmezler, içinden gan aýlanyp duran iki klapanly, dört kameraly nasos, nasos diýerler olaňka!
- Sende şolam-a ýok.
- Hawa, ýok. Gowu-da ýok bolsa, iň bärkisi ýürek agyrydan-a ölmen!

Ol adamyň ýüzüme hem gülüp, hem naýynjar bakyşyna dilimi dişledim. Häzir oňa bir gep az iki gep köpdü. Gulagynyň biri gopup gaçan bolsa, bir bada ile çykmasa çykamazdy. Ýöne soň rezin gulak ýasatdyrardy, saçyny ösdürerdi, görünmez ýaly ederdi, ugruny tapardy. Ýüreksizlik welin, ugruny tapyp boljak zat däl. Ony hiç kim görmese-de, özüň görýäň. Ýokdugyny hiç kim bilmese-de özüň bilýäň. *Ol adamy* köşeşdirer diýen pikir bilen kelläme gelenini aýtdym.

- Agaçlaram ýüreksiz ýaşap ýörler-ä!
- Agaçlarmy? Agaçlar bilen işiň bolmsyn. Agajy ynsana deňejek bolma, bilip goý, o saňa beton däl, demir däl – ýumşakdyr, päkdir, ýylydyr. Agaç ýaly mährem, sabyr-kanagatly, ýazyksyz zat ýokdur. Şahalaryny ýaýradyp, ýapraklaryny gerip, özüçe ýok, biz ýaly mahluklary saýalar oturar. Sesinem çykarmaz, gybatyňa-da goşulmaz, kä wagt bir başyny ýaýkar. Ýöne olaň başyny ýaýkanyna kim bakýar?! Men olaryň şahasyny sallap, gysyn-ýazyn şol bir oturdylan ýerlerinde oturyşlaryna çagakam gynanardym.

Ol adam Maýsaň özüni oklan bolkonyna çykdy. Çilim otlandy. Birbada daşaryk seredesi gelmän, bolkonyň germewine arkasyny berip durdy. Öňünde öýi, arkasynda dünýä. Ömürboýy öýüni daşardaky dünýäden aýratyn, özbaşdak ýaşatmaga dyrjaşyp gelipdi. Elek ýa suw diläp bir goňşusynyň gapysyndan barmandy. Hiç bir goňşusam onuňka gelmändi. Hiç kime azaram bolmandy, hiç kimiň azarynam çekmändi. Tünegine daşardan diňe öz islän zady içeri girip bilýär, daşyna-da şeýle. Emma, hakykatda şeýlemi? Gaýta tersine islemeýän zadyndan içersi doldy, çykmasyny islemeýän zadam edil suw syzan ýaly, akyp gitdi. Adamlaryň dogan bolup

ýaşasy gelýär, hem kesekiň durmuşyna garyşmagy hiç kim dogry hasap etmeýär. Ýene-de kesekiň gybaty iň süýji, iň gyzyklandyryjy, iň wajyp gürrüň... Kesek, keseki kesek...

Bu pikiri edende *Ol adam* oglunyň mugallymyny, M.-i, bile işleýän ýoldaşlaryny, ähli tanyş-bilişlerini, tutuş adamzady göz önünde tutdumy açyk bilmedim. Kim bilýär, hiç kimem däl, diňe özüni göz önünde tutandyr?! Aşaky gatyň bolkonynyň gapysynyň açylany eşidildi.

- Eje, men şu taýda oýnaýaýyn?

Ol adam gulagyna hoş ýakan sesjagazyň eýesini görmek üçin germewden aşak seretdi. Gyzjagaz köneje gurjagyny bir esgä dolajak bolup başyna gaýdy. *Ol adam* bolkondan çalt öýüne girdi-de, geýinmäge durdy. Tiz geýnip çykybam, ýolda taksi saklady.

- «Çagalar dünýäsi» magazinine äkidermisiň?
- Nämе äkitmän agam, münüň.
- Aý sag bola! Adam diýeniň şeýle bolar-la!
- Gaty daşam-a däl. Ýa magazine däl-de şol töwereklere barjakmydyňyz?
- Ýok, magazininiň özüne barjak. Biraz howlukmajyrak.
- Düşnükli. Agtyklaň biriniň doglan günüdür, onam unudansyňyz, indem ýetişmeli. Çalt çykaryn diýseňiz garaşaýyn?
- Garaş diýsem garaşarsyň-la, ýöne garaşdym diýibem eslijä tamakinsiniň-dä?
- Beý diýme, agam, göwnüňden çykaranyň maňa bolýar. Ýok, howlukman aljak zadymy saýlajak diýseňiz, o başga gep.
- Saýlap saýlamaz ýaly aljagym bir gurjak-la.
- Onda garaşaýaryn.

Ol adam sesini çykarmady. İçinden «Garaşsyn, göreli-le» diýdi.

Maşyn magazine iki çatyrykdan geçip derrew ýetdi.

- Onda basym çykyşymy edeýin.

Ol adam içi gurjakly gutyny gujaklap diýişi ýaly çalt çykdy. Alan gurjagyny sürüjä görkezese geldi. Soňam göwnüne ýoknasyzlyk ýaly göründi. Sürüjem guta gyzyklanma bilen seretse-de, sesini çykarmady.

«Bolkondan gitmedik bolsa bolýar».

- Agtyjagyňyz begense gerek, näçe ýaşady?
- Öz agtygyma däl, goňşymyň gyzjagazyna. Gowja çaga. Ýaňy oýnap oturan eken welin, gurjajygynyň el-aýagy gopuk. Täzesini alyp bereýin diýip gaýdyberdim.
- Hä, şeýdiýseňizläň. Häzirki gurjaklar o beýle berk dälmi, derrew bir ýeri gopaýýar. Mende-de bir gyz bar...

Maşyn *ol adamyň* öýüniň deňine ýetdi. Sürüji özüne uzadylan baş manady kän görüp gaýtargam berdi. *Ol adam* muňa ýylgyryp başyny ýaýkady.

Lifte mündi. Tas altynjy gatyň düwmesine basypdy. Ýene ýedinjini basyp öýüne geldi. Eşiginem çalşyрман bolkondan aşak seretdi. Gyzjagaz öz dünýesine gümra, aşakda oýnap otyrды. *Ol adam* derrew bir ýüpjagaz tapdy. Ony getiren gurjagynyň biline daňyp aşak sallamaga durdy. Özi bolsa ýüpüň beýleki ujundan tutup, görünmez ýaly yza çekildi. Gyzjagaz ýokardan sallanyp gelýän täzeje gurjagy görüp aň-taňk boldy. Ine-de ol deňine ýetdi. Gyzjagaz gurjagy garbap aldy. Ýüpüň ujy *ol adamyň* elinden sypyp aşak gaçdy. Gyzjagaz ejesini gygyrmaga durdy.

- Eje, eje seret, Alla jan maňa täze gurjak berdi.

Ol adam aşak boýnuny uzdanda bolkonda gyzjagazyň ýokdugyny gördi. Ejesi gyzyna bir bada üns bermedik bolmaga çemeli. Soň ikisem bolkona çykdy. *Ol adama* sesleri eşidilip durdy. Onuň hem olara görünesi gelýärdi, hem görünmekden çekinýärdi.

- Haýsy ýerden, gyzym?
 - Ýokardan diýdimä, Alla jandan. Ýüp bilen sallanyp geldi.
 - Şu ýüp bilenmi?
 - Hawa-hawa. Çekdim-de alaýdym.
 - Kimkä gyz, bu allajanlarym. Enelerem-ä aşakda ýaşaýar?
- Ýokarda ýene on gatyň bolkonlary bardy. Kimden görjek?

«Ýüpi beýle uzyn-a däl. Şo alymsamak ýaşulymyka gyz? Gäbi azan, dul ýer çeken. Ýokarkysyny az görýärmikä?...»

Ol adamyň mundan soňuny eşidesi gelmedi. Ejesi näme diýende näme, gurjagy çaga oýnamaly.

- Eje, eje Alla jan jiginem maňa şeýdip ýüp bilen sallap berermi? Hä? Aýdaý-da eje?

Gelin gyzy bilen däl. Ol ýokarky gatdaky «garry eprutyň» üstüne barsammykam, ýa-da şu taýdan gygyraýsammykam diýip pikir öwürýärdi. Ah-eý üstüne baryp nä derdim diýip pikir etdi-de:

- Gyýw goňşy – diýip, gygyrmaga başlady.

Ol adam gizlenip saklanyp bilmän ýylgyryp boýnuny uzatdy.

- Goňşy, bu siziň işiňizmi?

- Haýsy iş? Hä gurjakmy? Hawa. Ýaňy magazinden alyp geldim. Täzejedir.

- Bolup galsyn täzeje. Näme bizde pul ýokmy aljak bolsak? Bolduňyz meň başyma pully, ýuka ýürek.

- Men ýuka ýürek däl. Mende asyl ýüregem ýok. Ýöne siz gurjagy zyňmaň. Sowgat diýip kabul edesiňiz gelmese, satyn alaýyň. Ine gutusy, bahasam ýazylygy dur. Otuz manat. Okap göräýiň, oklaýynmy?

- Näme öz halamadyk zadyňyzy bize sokjak bolýaňyzmy? Şujagaz gurjaga-da onça pul berlermi?

- Bahasy-da, daşary ýurduňky, hili gowy, aňsat döwülmez. Gutusyny oklaýyn diýýän-ä özüňiz okap göräýiň.

Guty çala gaýyp goňşularyň bolkonyndan sowa geçdi.

- Wah içigargalan. Gelin siz maňa ynanaýyň. Maňa puluňyzam gerek däl.

- Maňa-da siziň gurjagyňyz gerek däl. Geliň-de äkidiň, ýogsa-da aşak zyňýan.

- Haýyş edýän. Gyzyňyzam ony gowy gördi.

- Bar işim siz däl, eşidýäňizmi? Leýla, taşla gurjagy. Hany özüňki?

- Özümiňki köne.

- Ýene uruljak bolýaňmy? Kakaň bir gelsin.

- Haýyş edýän, kyýamat günü goňşudan diý...

Ol adam sözünü tamamlamanka bolkon boşap galdy. Boş bolkonyň ortarasynda islenmedik gurjak ýüzün ýatyrady. *Ol adam* oňa eýe çykmalady.

«Baryp gepleşýin, belkirazy ederin...»

Emma başarmady. *Ol adam* gurjagyny goltugyna gysyp yzyna geldi. Ejesi bolmasa, gyzy oýnajagam... Diwana geçip lapy keç oturdy. Gyzy köýneklige gurjak gapdalynda ýatyrady. *Ol adam* ony ýene eline aldy. Satyn alanda howlугyp synlap bilmänindenmi jorapjygyna, köwüşjagazyna çenli seredişdirdi. Ýatyrp-dikeldende «Eje» diýip ses çykaryp, gözünü ýumuşyna ýylgyrdy. Onuň owdanja saçjagazlaryny sypady.

- Seniňem ýüregiň uranok, meniňem. Ýeke tapawudymyz men biraz köpräk söz bilýän, özümem alymmyşym. Ýöne seniňki ýaly «Eje» diýmäni welin başaramok. Nähili şadyýan, gülüp duran gözleň bar... Ýöne sen gyanma. Ýüreksiz bolsaň şu tarap-a gowy, häzir seni aşakdaky goňşy öýünde goýmady, şonda-da saňa bildirýän ýeri ýok! Ýürekden begenmersiň, ýürekden gyanmarsyň, ýürekden geplemersiň, ýürekden diňlemersiň... Näme etjek meni gepledip, şeýdip ýüreksiz ýaşasym gelyärdi, şol arzuwyma-da ýetdim. Ömür boýy arzuw edip gelenimiň nämediginem oňa ýetemsoň bilip galdym... Ýöne ikimiziň bir tapawudymyz bar. Aşakdaky çagany diňdiresim gelyär. Oglumy oglum, gelnimi gelnim ýaly söýgülasim gelyär, agtyk söyesim gelyär. Jigim dodagyny çapdyrmaz ýaly ýerine özümiň ýykylasym gelyär. Häzirem seniň ýeriňe özüň utanjymdan ýere girip bilmän otyryn. Menden däl, başga birinden bolsa, gelin gurjagy hökman alardy. Alardy, eşidýäňmi, alardy. Sen maňa Maýsamy ýatlatdyň. Gyzka oňam mydam ýüzi güler durardy...

- Alman geçsin-le, öýde arak gutarypdyr, ýör magazine gideli. «Ýokardakam»...

- Bilýäňmi näme, şu gün Maýsaň ýogalan günü bolmaly.

- O nirden ýadyňa düşüp ýör, ondan bäre ýigrimi baş ýyl geçdi.
- Elli ýyl geçse-de, ýigriminji iýýun onuň ýogalan günü. Saham düýn anna agşamsy diýip gelnine palow bişirtjek bolandyr...

Ol adam damagy dykylp aňyrsyna bakdy. Gahrymanym ýüzüni sowsa-da ony gujaklaberesim geldi. Onuň ýylysy ýerine gelendir. Ýüregem... *Ol adam* böwrüni diňläp, yzyna öwrüldi. Maňa çişnerilýärdi.

- Hany termometr, hany termometr – diýip, tekjäň üstündäki termometri gyssanmaç alyp, *Ol adamyň* goltugyna goýmakçy boldum. *Ol* termometri yzyna itip, gözlerini tegeläp maňa ýiti seretmesini dowam etdirýärdi. «Ýüregim... ýüregimem urýar». Muny dili däl, menden sähel salymlygam sowulmaýan, ýanýan göreçleri aýdýardy. Fonodoskoba ýapyşdym. Onuň demrini köýneginiň üstünden tutup gulaga dakylýanyny gulagyna ildirjek boldum. Olam maňa ýüregini diňletjek bolýardy hem gözünden biygtyýar, boýur-boýur dökülýän ýaşyny süpürýärdi. Ahyram fonodoskobly elimi tutup gursagyna goýdy. Ýüregi gürsüldäp durdy. Men ony garsa gujakladym. Biz bir adama öwrülip gitdik.

Gurjagy alyp bolkona çykdy. Goňşy gyzzagaz çykanymy aňan bolmaga çemeli, ýokarlygyna bakdy. Meni görüp ýylgyrdy. Derrew ýüp tapdym. Gyzzagaz sallanyp gelýän gurjaga begenjinden çapak çarpyp bökjekleýärdi. Şol wagt edil ýerden çykan ýaly ejesi peýda boldy. Gurjagy gapyp aldy-da, eliniň tersi bilen aşaklygyna zyňyp goýberdi. Men elimi galgadyp galdym. Gurjak kelemenläp aşak gaýtdy. Hiç zada ilişmän, hiç zada degman asfalta uruldy. Meniň dünýäm sarsyp gitdi. Gurjak aşakda gyzyly nokat bolup ýatyrdy. Lifte-de garaşman aşak ylgadym. Gurjagy goltugma gysyp tünegime girdim.

Oglumyň işine jaň etdim.

- Sahy gerekdi?

... Ýokmudy? Soň ýene bir jaň edäýerin.

Öýüne jaň etdim.

- Aýna gelin? Açaýmaly-da şo ýaşmagyňy. Men barýan. Sahy jaň etse-de, gelse-de aýt, kakaň göçüp geljek diýdi diý...